

Kiusaaminen ja sen ehkäisy päiväkodissa: työntekijöiden ja 5-7-vuotiaiden lasten näkemyksiä

Laura Minkkinen

Opinnäytetyö
Toukokuu 2013

Sosiaalialan koulutusohjelma
Hyvinvointiala

Tekijä(t) Minkkinen, Laura	Julkaisun laji Opinnäytetyö	Päivämäärä 06.05.2013
	Sivumäärä 61 + 11	Julkaisun kieli suomi
		Verkojulkaisulupa myönnetty (X)
Työn nimi Kiusaaminen ja sen ehkäisy päiväkodissa: työntekijöiden ja 5-7-vuotiaiden lasten näkemyksiä		
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) LUNDAHL, Raija HINTIKKA, Timo		
Toimeksiantaja(t) -		
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyöni aiheena oli kiusaaminen ja sen ehkäisy päiväkodissa. Valitsin aiheen, koska se on mielestäni kiinnostava ja ajankohtainen: tutkimusten mukaan kiusaaminen on jatkuvasti lisääntynyt, eikä sen ehkäisemiseksi ole löydetty tehokkaita menetelmiä. Kiusaamista on tutkittu paljon, mutta vasta viime vuosina on nostettu esiin pienten lasten kiusaaminen. Näin ajankohtaiseksi on myös noussut kiusaamisen ehkäiseminen, joka voidaan aloittaa jo varhaiskasvatuksessa tulevaisuuden asenteiden muuttamiseksi.</p> <p>Opinnäytetyöni tarkoituksena oli selvittää yksityisen jyväskyläläisen päiväkodin työntekijöiden ja 5-7-vuotiaiden lasten käsityksiä ja kokemuksia päiväkotikiusaamisesta ja siitä, miten sitä voi tunnistaa ja ehkäistä, sekä laatia päiväkodille kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma. Työni avulla tahdoin lisätä tietoisuutta pienten lasten keskinäisestä kiusaamisesta sekä kannustaa kiusaamista ehkäisevän suunnitelman käyttöönottoon. Työni oli laadullinen tutkimus, ja käytin tutkimusmenetelmänä puolistrukturoitua haastattelua haastatellen 14 lasta ja kuutta työntekijää.</p> <p>Tutkimukseni osoitti päiväkodissa esiintyvän kiusaamista. Lähes kaikki haastatelluista lapsista kokivat tullessaan kiusatuksi päiväkodissa. Suurin osa päiväkodissa tapahtuvasta kiusaamisesta ilmeni tutkimuksen mukaan fyysisinä ja sanallisina tekoina. Päiväkodissa ei kuitenkaan työntekijöiden mukaan esiintynyt pitkäaikaista, toistuvaa kiusaamista, mutta työntekijöiden oli myös vaikea erottaa toisistaan varsinaisia kiusaamistilanteita ja konflikteja. Tutkimustulosten perusteella laadin päiväkodille kiusaamisen ehkäisyä tukevan suunnitelman.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Kiusaaminen, varhaiskasvatus, päiväkotito, sosiaalinen kehitys, kognitiivinen kehitys, ennaltaehkäisy		
Muut tiedot		

Author(s) MINKKINEN, Laura	Type of publication Bachelor's / Master's Thesis	Date 06052013
	Pages 61 + 11	Language Finnish
		Permission for web publication (X)
Title Bullying and its prevention in a kindergarten: views of employees and 5 – 7-year-old children		
Degree Programme Degree programme in social services		
Tutor(s) LUNDAHL, Raija HINTIKKA, Timo		
Assigned by -		
Abstract <p>The subject of my Bachelor's thesis was bullying and its prevention in a kindergarten. I chose the subject because I find it interesting and current: according to researches, bullying has continuously increased and no efficient methods for its prevention have been found.</p> <p>Bullying has been studied a lot, but bullying amongst young children has been brought up only recently. Consequently, also prevention of bullying has been brought up as a current subject, and the prevention can be started already in a kindergarten to change the attitudes towards bullying.</p> <p>My thesis' goal was to investigate the views and experiences of employees and 5 – 7 year old children of a private kindergarten in Jyväskylä about bullying in a kindergarten and ways for its recognition and prevention, and to compose a plan for supporting the prevention of bullying. With my thesis I wanted to increase the awareness about bullying amongst young children and to encourage employees to use the bullying prevention supporting plan. My work was a qualitative study and as a research method I used semi-structured interviews by interviewing 14 children and six adults.</p> <p>The research I made indicated that bullying appeared in the kindergarten. Almost all the children I interviewed had experience about being bullied in a kindergarten. According to the research, most of the bullying in kindergarten appeared as physical and verbal actions. According to employees there was no long-term and repetitive bullying going on in the kindergarten, but the employees had also troubles with separating actual bullying situations and conflicts from one another. Based on the research results I composed a plan for the kindergarten supporting the prevention of bullying.</p>		
Keywords Bullying, early childhood education, kindergarten, social development, cognitive development, prevention		
Miscellaneous		

Sisältö

1	KIUSAAMINEN PÄIVÄKODISSA	3
2	LAPSEN KOGNITIIVINEN KEHITYS	5
2.1	Temperamentti.....	6
2.2	Aggressio	8
3	LAPSEN SOSIAALINEN KEHITYS	10
3.1	Vertaissuhteet ja niiden merkitys.....	12
3.2	Leikki	16
4	KIUSAAMINEN	19
4.1	Kiusaamisen määrittelyä.....	19
4.2	Kiusaaminen päiväkodeissa.....	21
4.3	Kiusaamisen vaikutukset.....	23
4.4	Kiusaamiseen puuttuminen ja sen ehkäisy	25
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	29
5.1	Tutkimustehtävä ja kohderyhmä.....	30
5.2	Haastattelu tutkimusmenetelmänä.....	31
5.3	Tutkimusaineiston analysointi.....	36
5.4	Luotettavuus ja eettisyys	38
6	TUTKIMUSTULOKSET	40
6.1	Lasten haastattelut	40
6.1.1	Lasten käsitykset ja kokemukset kiusaamisesta	40
6.1.2	Kiusaamiseen puuttuminen ja sen ehkäisy	45
6.2	Lasten mainitsevat kiusaamistavat.....	46
6.3	Työntekijöiden haastattelut	47
6.3.1	Työntekijöiden havainnot kiusaamisesta	47
6.3.2	Kiusaamiseen puuttuminen ja sen ehkäisy	51

6.4	Kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma ja sen laatiminen.....	53
7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	54
	LÄHTEET.....	59
	LIITTEET	62
	Liite 1. Lupakysely lasten vanhemmille	62
	Liite 2. Lasten haastattelun lomakepohja.....	64
	Liite 3. Työntekijöiden haastattelun pohja	66
	Liite 4. Päiväkodille laadittu kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma	67

1 KIUUSAAMINEN PÄIVÄKODISSA

”Kaikessa asiassa kiusaaminen tuntuu tylsältä”, totesi 6-vuotias poika haastattellessani häntä kiusaamisesta päiväkodissa, ja näinhän asia on: kiusaaminen on aina ikävää, muodossa tai toisessa. Lisäksi kiusaaminen on laaja sekä ilmiönä että käsitteenä, ja sitä esiintyy eri muodoissa kaikissa ikäryhmissä päiväkodeista vanhainkoteihin. Salmivallin (2010, 23) mukaan kiusaaminen on vuosien saatossa lisääntynyt, eikä sen vähentämiseksi ole vielä tuntunut löytyvän tehokkaita keinoja.

Koska kiusaamista esiintyy niin paljon, ja nykyään jopa pienten lasten keskuudessa, olisi tärkeää ottaa kiusaamisen käsittelyyn uusi, ennaltaehkäisevä asenne.

Varhaiskasvatuksella voi olla suuri merkitys kiusaamisen ehkäisyssä: lapsille muodostuu varhaislapsuuden aikana käsitys oikeasta ja väärästä, ja esimerkiksi päiväkodin tarjoamat näkökulmat ja kasvatus asian tiimoilta voivat vaikuttaa paljon lapsen suhtautumiseen tulevaisuudessa.

Opinnäytetyöni aiheena on kiusaaminen varhaiskasvatuksessa ja sen ehkäisy. Valitsin aiheen pitkän pohdinnan jälkeen, koska se oli minusta kiinnostava ja ajankohtainen. Koska kiusaamisesta varhaiskasvatuksessa on jo tehty useita tutkimuksia lasten ja työntekijöiden näkökulmista, päätin liittää tutkimukseeni myös kiusaamisen ehkäisyn. Mielestäni kiusaamista olisi nimenomaan tärkeää käsitellä jo lasten ollessa pieniä, jotta sitä saataisiin ennaltaehkäistyä ennen heidän siirtymistään kouluikään.

Tutkimukseni tavoitteena oli siis **selvittää päiväkodin työntekijöiden ja lasten käsityksiä ja kokemuksia päiväkotikiusaamisesta ja siitä, miten sitä voi tunnistaa ja ehkäistä, sekä laatia päiväkodille kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma.**

Tahdoin opinnäytetyölläni lisätä tietoisuutta päiväkotikiusaamisesta ja kannustaa kiusaamista ehkäisevien suunnitelmien laatimiseen.

Opinnäytetyöni tutkimusryhmä koostui yksityisen päiväkodin kuudesta työntekijästä sekä 14:stä päiväkodin 5-7-vuotiaasta lapsesta, joista kahdeksan oli tyttöjä ja kuusi

poikia. Käytin työssäni tutkimusmenetelmänä puolistrukturoitua haastattelua haastatellen lapsia yksitellen ja työntekijöitä pareittain. Haastattelut toteutettiin huhtikuun 2013 aikana. Tutkimustulosten sekä työntekijöiden toiveiden perusteella laadin päiväkodille kiusaamisen ehkäisyä tukevan suunnitelman myöhempää käyttöä varten Laura Kirveksen ja Maria Stoor-Grennerin (2010a, 55) laatimaa pohjaa apuna käyttäen.

Tutkimukseni teoriaosuudessa käsittelen kiusaamisen lisäksi lapsen sosiaalista ja kognitiivista kehitystä tuodakseni esiin seikkoja, jotka vaikuttavat lapsen vertais- ja toverisuhteiden muodostumiseen ja sitä kautta lapsen asemaan esimerkiksi päiväkodin lapsiryhmässä – ja näin ollen mahdollisesti siihen, onko lapsella riski tulla kiusatuksi tai kiusaajaksi päiväkodissa.

2 LAPSEN KOGNITIIVINEN KEHITYS

Lapsen kehitys on psyykinen, fyysinen ja sosiaalinen kokonaisuus, jota voi ajoittain olla vaikeaa eritellä – lapsuudessa varsinkin kognitiivinen ja sosiaalinen kehitys liittyvät vahvasti yhteen, mikä näkyy myös monissa kehitysteorioissa.

Varhaislapsuus on minän kehityksen aikaa. Lapsi oppii jo varhain ilmaisemaan perustunteita sekä erilaisia sosiaalisia tunteita, ja samoin minuuden kehitys alkaa heti syntymän jälkeen.

Yksi tärkeimpiä kognitiivisen kehityksen teorioita on Jean Piaget'n teoria lapsen ajattelun kehittymisestä. Teoriassaan Piaget jakaa ajattelun kehityksen neljään vaiheeseen, jotka ovat sidoksissa lapsen ikään ja kehitystasoon. Piaget (& Inhelder 1977, 94) nimittää leikki-ikäisen, 2-6-vuotiaan lapsen kehitysvaihetta *esioperationaaliseksi vaiheeksi*, joka voidaan jakaa vielä edelleen kahteen kauteen, joista ensimmäinen on esikäsitteellinen kausi (2-4-vuotiaat lapset) ja jälkimmäinen intuitiivinen kausi (4-7-vuotiaat lapset).

Esioperationaalisella kaudella lapsen ajattelutoiminnot eli *operaatiot* eivät ole vielä johdonmukaisia, vaan niitä ohjaavat esimerkiksi näköhavainnot. Tästä hyvänä esimerkkinä on tunnettu vesilasikoe: jos esioperationaalisessa vaiheessa olevalle lapselle näyttää kahta erimuotoista vesilasia, joista toinen on kapeampi ja korkeampi ja toinen matalampi ja leveämpi, ja kaataa niihin saman verran vettä, lapsi päättelee korkeammassa lasissa olevan enemmän vettä, koska vedenpinta on siinä korkeammalla kuin toisessa lasissa. Vastaus perustuu siis puhtaasti lapsen näköhavaintoon, eikä hän ymmärrä vielä esimerkiksi tilavuuden käsitettä. (Piaget & Inhelder 1977, 50 – 51)

Esioperationaalisessa vaiheessa lapsen ajattelua ohjaa vielä *maagisuus*. Mielikuvitus kehittyy ja ohjaa paljon lapsen toimintaa, eikä hän esimerkiksi erota elollisia ja elottomia olentoja toisistaan: lapsi voi ajatella auringon seuraavan häntä tai talon kasvavan, kun sade kastelee sitä. Tämä on myös esimerkki esioperationaalisella

kaudella ilmenevistä virheellisistä *analogioista* eli yhdenmukaistuksista: lapsi on kuullut kukkien kasvavan, kun niitä kastelee, ja olettaa myös talon kasvavan kastelun seurauksena. Maagisuus ja mielikuvitus näkyvät myös lapsen leikeissä symbolisen leikin kehityksen kautta, samoin kuin lapsen kasvavassa halussa piirtää, esittää ja kertoa asioita.

Toinen lapsen ajattelua tällä ikäkaudella ohjaava tekijä on *egosentrisyys* eli minäkeskeisyys. Lapsi ei osaa nähdä asioita toisen ihmisen näkökulmasta ja toimii omien tarpeidensa ja toiveidensa ohjaamana. Piaget testasi tätä esimerkiksi vuorimaisema-asetelmalla, jonka hän pystytti kahden lapsen väliin ja pyysi lapsia kuvailemaan, mitä toinen näki. Lapset eivät kuitenkaan osanneet vielä kuvailla muuta kuin itse näkemiään asioita. (Anttila ym. 2006, 78)

Myös *kausalliteetti*, eli syy-seuraus-suhteiden ymmärtäminen kehittyy kunnolla vasta 7-vuotiaille ja sitä vanhemmille lapsille konkreettisten operaatioiden vaiheessa (Piaget & Inhelder 1977, 40). Samaan aikaan sekä egosentrisyys että analogiat vähenevät.

2.1 Temperamentti

Liisa Keltinkangas-Järvinen (2004, 36) määrittelee temperamentin seuraavasti:

”Temperamentti on yksilöllinen käyttäytymistyyli tai reaktiopatteri, joka ilmaantuu hyvin varhain, on huomattavan pysyvä yli iän ja erilaisten tilanteiden, ja jonka biologinen pohja on vakuuttavasti osoitettu”.

Siinä missä ihmisen persoonallisuus syntyy ympäristön vaikutuksesta, temperamentin piirteet ilmaantuvat varhain ennen kuin ympäristöllä on ollut mahdollisuutta vaikuttaa niihin. Temperamentti on joukko synnynnäisiä taipumuksia, josta ympäristö muokkaa ihmisen persoonallisuuden esimerkiksi lapsen saaman kasvatuksen sekä yhteiskunnan ja kulttuurin normien kautta – temperamentti on suhteellisen pysyvä ominaisuus, mutta ympäristön on kuitenkin mahdollista muokata myös sitä. Temperamentti määritellään tavaksi, jolla ihminen toimii – se vastaa kysymykseen ”miten”: miten ihminen tekee sen, mitä tekee. Temperamentti on

yksilölle tyypillinen tapa käyttäytyä, ja se erottaa hänet muista ihmisistä. (Mts. 36 - 39)

Tyypillisesti temperamentit voidaan jakaa kolmeen eri tyyppiin: helppoon temperamenttiin, hitaasti lämpenevään temperamenttiin sekä vaikeaan temperamenttiin. Erilaisia temperamentteja on kuitenkin niin paljon kuin on ihmisiäkin, eikä kaikkien temperamentteja voi jakaa näihin kolmeen tyyppiin, vaan monet sijoittuvat niiden välimaastoon.

Helpon temperamentin omaavia lapsia voidaan yleisesti kutsua ”helpoiksi lapsiksi”. He ovat yleensä hyväntuulisia, sopeutuvat vaivatta uusiin tilanteisiin ja menevät esimerkiksi mielellään päiväkotiin, heillä on säännölliset ruokailu- ja nukkumaanmenoajat ja heidän yleinen suhtautumisensa asioihin on positiivinen. (Keltinkangas-Järvinen 2004, 62 - 63)

Hitaasti lämpenevän temperamentin omaavat lapset puolestaan suhtautuvat kaikkeen uuteen hieman vaisusti ja negatiivisesti, ja he sopeutuvat uusiin tilanteisiin helpon temperamentin omaavia lapsia huonommin. Heidän reaktionsa, sen enempää positiiviset kuin negatiivisetkaan, eivät ole koskaan kovin voimakkaita. Jos lapsi kuitenkin toistuvasti joutuu samoihin tilanteisiin ilman ulkopuolelta asetettuja paineita ja vaatimuksia, hän lopulta sopeutuu tilanteisiin ja alkaa asteittain osoittaa mielenkiintoa ja positiivista suhtautumista. (Mts. 63 - 64)

Vaikea temperamentti on helpon temperamentin vastakohta. Vaikean temperamentin omaavien lasten biologiset toiminnot, kuten ruokailu ja nukkuminen, ovat epäsäännöllisiä ja vaikeuksia aiheuttavia, heidän mielialansa on usein negatiivinen, esimerkiksi äreä, ja he suhtautuvat uusiin asioihin huomattavan negatiivisesti esimerkiksi itkien tai aggressiivisesti käyttäytymällä. Vaikean temperamentin omaavia lapsia kutsutaan yleensä ”vaikeiksi lapsiksi”. (Mts. 65 – 66)

On kuitenkin huomattava, että lasten temperamenttia määritellään sen mukaan, miten paljon vaivaa he aiheuttava vaivaa kasvattajilleen, eli käytännössä ympäristön reaktion mukaan (Keltinkangas-Järvinen 2004, 67). Tämän vuoksi hitaasti lämpenevä temperamentti ja vaikea temperamentti ovat niminä varsin negatiivisen sävyisiä, ja

niiden uudelleen nimeämistä on harkittu. Kaikissa temperamenttityypeissä on nimistään huolimatta sekä hyviä että huonoja piirteitä. (Mts. 64 - 67)

Lapsen temperamenttityypillä on vaikutusta siihen, kuinka hän solmii toverisuhteita, hänen sosiaaliin kykyihinsä yleensäkin sekä hänen toverisuosiionsa.

Lapset, joilla on äärimmäinen temperamentti – oli se sitten helppo tai vaikea temperamentti – kärsivät sopeutumisvaikeuksista niitä lapsia enemmän, joilla on ”kohtalainen”, tasaisempi temperamentti. Esimerkiksi vaikean temperamentin omaavat lapset saattavat joutua aggressiivisiin konflikteihin muita helpommin äkkipikaisen luonteensa johdosta, ja näin ollen olla osallisina kiusaamistilanteissa. Kaiken kaikkiaan mukautuvaisuus, uusiin tilanteisiin sopeutuminen sekä aktiivisuuden taso ovat Keltinkangas-Järvisen (2004, 302) ne tekijät, jotka vaikuttavat lapsen sosiaaliseen sopeutumiseen ja asemaan vertaisryhmässä. (Mts. 302 – 303)

2.2 Aggressio

Raisa Cacciatoren (2010, 17) mukaan aggressio on ”kaikkea sitä, mikä aikaansaa vihan, hyökkäyshalun, itsensä puolustamisen ja puoliensa pitämisen tunteet”.

Lapsilla ja nuorilla aggressio liittyy vahvasti heidän kehitykseensä sekä tahtoon kasvaa ja itsenäistyä, ja se toimii heidän kehityksensä tukena (Mts. 88).

Ympäristötekijät vaikuttavat aggression muotoutumiseen geenejä enemmän, ja aggressio muuttuu ja mukautuu lapsen kasvaessa.

Aggressio ei kuitenkaan ole yhtä kuin aggressiivinen käyttäytyminen: aggressio ei välttämättä edes näy lapsesta ulospäin, vaikka hänen tunteensa kuohuisivatkin. (Mts. 17)

Aggressiota on kahdentyyppistä: proaktiivista ja reaktiivista. Proaktiivinen, suunnitelmallinen aggressiivisuus ilmenee esimerkiksi uhkailuna tai aggressiivisena käytöksenä, kun henkilö yrittää saada tahtonsa läpi keinolla millä hyvänsä (Cacciatore 2010, 20). Cacciatoren (2010, 20) mukaan Salmivalli (2005) toteaa proaktiivisen aggressiivisuuden lisäävän riskiä päätyä kiusaajaksi.

Edellisessä aluvussa esiteltiin erilaisia temperamenttityyppejä. Henkilöt, joilla on vaikea temperamentti, ovat yleensä reaktiivisesti aggressiivisia: kun heidän pinnansa palaa, he raivoavat suunnittelemattomasti ja kontrolloimattomasti, ja he kärsivät tunteiden hallinnan ongelmista. Salmivallin (2005) mukaan reaktiivisesti aggressiivisilla on suurempi riski joutua kiusatuiksi. (Cacciatore 2010, 20)

Aggressio kehittyy ja muuttuu kasvavan lapsen mukana, ja se on vahvasti yhteydessä hänen itsenäistymiseensä (Cacciatore 2010, 90).

4-5-vuotias lapsi rakentaa minäkuvaansa ja alkaa ymmärtää voivansa ohjata omaa käyttäytymistään. Lapsi tutkii ja testaa kykyjään ja miettii, mihin tulevaisuudessa kykenee kuvitellen, haaveillen ja roolileikkejä leikkien. Mielikuvitusmaailma elää vielä vahvana lapsen oman maailman rinnalla, ja rajat todellisuuden ja haavemaailman välillä voivat olla epäselvät - lapsi voi esimerkiksi kuvitella olevansa kaikkivoipa, ja on siksi riskialtis onnettomuuksille. Maailman yleinen maagisuus voi ilmetä myös painajaisina, kun pimeässä huoneessa vaatekasat näyttävät möröiltä ja avoimesta kaapinovesta tuntuu kurkkivan joku.

Lapsi janoaa aikuisen huomiota ja ihailua, ja hänen on sitä tärkeää saada myönteisen kehityksensä tueksi. Lapsen tulee kokea itsensä hyväksi ja tarpeelliseksi, sillä hänen itsetuntonsa alkaa rakentua 4-5 vuoden iässä. (Mts. 112 – 113)

5-6-vuotias lapsi puolestaan etsii ystävyysuhteita ikätovereidensa joukosta. Siinä missä 4-5-vuotias lapsi tahtoo ihailua vanhemmiltaan ja aikuisilta, 5-6-vuotias tahtoo tulla hyväksytyksi toisten lasten silmissä. Lapsi kiinnittää huomiota muiden lasten toimintaan, taitoihin, omaisuuteen ja muihin ominaisuuksiin. Riidat, kateus, mustasukkaisuus ja muut ihmissuhteisiin liittyvät negatiiviset asiat, jopa väkivaltakin, ovat arjessa läsnä, kun tunteet kuumenevat – ja myös tyyntyvät – nopeasti. Ikävaiheessa opetellaankin juuri ystävyys- ja muihin suhteisiin liittyviä sosiaalisia taitoja, kuten anteeksiantoa, sopimista ja yleisiä käytöstapoja. Aikuisen tulee olla lapselle hyvän ystävän malli ja antaa hänelle yhä huomiota, vaikka kaverisuhteet alkavatkin nousta tärkeiden aikuissuhteiden rinnalle. (Cacciatore 115 – 116)

3 LAPSEN SOSIAALINEN KEHITYS

Pieni lapsi pyrkii syntymästään lähtien olemaan vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Varhainen vuorovaikutus on osoittautunut erittäin tärkeäksi pohjaksi lapsen kokonaisvaltaiselle onnistuneelle kehitykselle, sillä sen kautta lapsi oppii paljon maailmasta: onko hän hoivan arvoinen, voiko hän luottaa muihin ihmisiin ja voiko heidän käyttäytymistään ennustaa, ja miten hänen tulisi ilmaista tunteitaan saadakseen niihin vastakaikua (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkki & Ruoppila 2008, 29). Esimerkiksi Harry Harlowin 1950 – 1960-luvulla järjestämässä kritisoiduissa apinakokeissa varhaisen vuorovaikutuksen puute aiheutti apinoilla esimerkiksi apatiaa, syrjään vetäytymistä sekä kyvyttömyyttä sosiaaliseen kanssakäymiseen ja omista poikasista huolehtimiseen (Rossi 2013).

John Bowlbyn (1969) luoman kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsen ja hänen hoitajansa tiivis ja vastavuoroinen suhde rakentuu siihen, että molemmat kiintyvät toisiinsa: tämä vaatii lapsen hoitajalta, eli yleensä vanhemmalta, vahvaa tunnesidettä lapseen sekä halua ja kykyä hoivata tätä. Lapsi saa vanhempansa kautta ravintoa ja turvaa, ja vähitellen oppii kiintymään hoivaajaansa myös tunnetasolla. Toistuvien kokemusten kautta lapsi oppii edellä mainitusti asioita omasta arvostaan, läheisyydestä muihin ihmisiin sekä turvallisuuden tunteesta. Nämä varhaisessa vuorovaikutuksessa opitut sisäiset mallit ovat Nurmen ja muiden (2008, 30) mukaan Punamäen (2001) mielestä yhteydessä siihen, miten lapsi vastaa kehityksensä haasteisiin ja uusiin tilanteisiin. (Nurmi ym. 2008, 30)

Turvallisten varhaisten vuorovaikutussuhteiden ja kielen oppimisen kautta lapsi alkaa vähitellen oppia sosiaalisia taitoja. Nurmen ja muiden (2008, 54) mukaan ”sosiaalisilla taidoilla tarkoitetaan niitä valmiuksia, joilla lapsi pystyy arkipäivän tilanteissa ratkaisemaan ongelmia ja saavuttamaan henkilökohtaisia päämääriään sellaisilla tavoilla, jotka johtavat positiivisiin seuraamuksiin sosiaalisissa tilanteissa”. Käytännössä tämä tarkoittaa kielen oppimisen lisäksi kykyä toimia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa yhteiskuntamme normien mukaisilla tavoilla.

Lapsen sosiaaliset taidot kehittyvät nopeasti 3-6-vuotiaana, kun hän pystyy taitavammin hahmottamaan ympäristönsä tapahtumia ja kuvaamaan niitä kielellisesti. Lapsi voi alkaa kommunikoida ikäistensä kanssa ja leikkiä yhdessä heidän kanssaan, jolloin tärkeän lapsi-aikuisen -kiintymyssuhteen rinnalle nousevat myös ystävyys- ja vertaissuhteet. (Nurmi ym. 2008, 54)

Sosiaalisesta kehityksestä on useita teorioita, joista yksi tunnetuimmista on Erik H. Eriksonin teoria psykososiaalisesta kehityksestä. Eriksonin (1982, 239) mukaan ihminen käy elämänsä aikana kahdeksan kehitysvaihetta tai kriisiä: ehjä persoonallisuus on tulos näiden vaiheiden onnistuneesta läpäisystä, ja samalla ihminen sosiaalistuu osaksi yhteisöä.

5-6-vuotias lapsi on jo todennäköisesti käynyt läpi kaksi ensimmäistä kehityskriisiä. Varhaisen vuorovaikutuksen kautta lapsi oppii Eriksonin (1982, 239) mukaan joko *perusluottamuksen tai epäluottamuksen*, mikä ehkä perusperiaatteeltaan vastaa aiemmassa kappaleessa mainittua Bowlbyn kiintymyssuhdeteoriaa.

Toinen Eriksonin kehityskriiseistä on *itsenäisyys vs. häpeä ja epäily*, jota esiintyy noin 2-vuotiaalla lapsella (Rossi 2013). Tuolloin lapsi oppii voivansa vaikuttaa omaan toimintaansa ja alkaa osoittaa omaa tahtoaan selkeästi: lapsi tahtoo päättää asioista itse ja omistaa asioita pelkän tahtomisen vuoksi (Erikson 1982, 243). Tähän viitataan arjessa usein lapsen uhmaikänä.

Vanhemman tehtävä tässä kehityskriisissä on tukea lasta itsenäisyyteen, mutta samalla suojella lasta mielivaltaisilta haluiltaan hänen oman, tarpeellisen arvostelukykynsä vielä puuttuessa. Jos lapselta kuitenkin toistuvasti kielletään itsemääräämisoikeus, hänestä tulee häpeilevä ja omia kykyjään epäilevä, mikä vaikuttaa hänen minäkäsitykseensä. (Erikson 1982, 242 – 243)

Kolmas, yleensä leikki-ikäisellä lapsella meneillään oleva kehitysvaihe on *aloitteellisuus vs. syyllisyyden tunne*. Eriksonin (1982, 245) mukaan aloitteellisuus ilmenee aluksi ”aggressiivisena pyrkimyksenä menestyä, hyökätä ja valloittaa”. Lisääntyneiden liikkumis- ja ajattelukykyjensä avulla lapsi kokeilee omia rajojaan, mikä puolestaan vaatii aikuiselta kykyä rajoittaa lapsen toimintaa. Lapsi oppii

käyttäytymisellään olevan seurauksia, ja tuntee syyllisyyttä toimittuaan väärin. Nämä syyllisyyden tunteet vaikuttavat lapsen omantunnon syntyyn (Anttila ym. 2006, 89). Itsesäätelykyvyn kehittymisen kautta lapsi osaa arvioimaan tekemisiään ja niiden seuraamuksia etukäteen, eli hänelle kehittyy *arvioiva minä*, minkä kehitykseen vaikuttaa lapsen saama kasvatusta: liian ankarat kiellot ja rangaistukset voivat saada lapsen rajoittuneeksi esimerkiksi sosiaalisen vuorovaikutuksen suhteen. (Mts. 89)

3.1 Vertaissuhteet ja niiden merkitys

Lapsen kasvaessa ja kehittyessä myös hänen tarpeensa ystävyys- ja vertaissuhteisiin kasvaa. Näillä suhteilla on suuri merkitys lapsen psykososiaaliseen kehittymiseen, sillä suhteiden avaamat vuorovaikutusmahdollisuudet auttavat kehittämään lapsen erilaisia elämän perustaitoja ja sopeuttavat häntä sosiaaliseen maailmaan. (Lapsen syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä 2002, 15)

Salmivalli (2005, 15) määrittelee käsitteen ”vertaiset” seuraavasti:

Vertaisilla tarkoitetaan henkilöitä, jotka ovat lapsen tai nuoren kanssa suunnilleen samalla tasolla sosiaalisessa, emotionaaliossa tai kognitiiviossa kehityksessä. Vertaiset ovat usein ikätovereita, eivät kuitenkaan välttämättä täsmälleen samanikäisiä kuin lapsi tai nuori itse.

Näin ollen vertaisista muodostuu vertaisryhmä, eli esimerkiksi päiväkodin lapsiryhmä. Vertaisryhmässä lapsi kokee uusia asioita ja omaksuu tietoja, taitoja ja asenteita, jotka kaikki vaikuttavat hänen sopeutumiseensa, hyvinvointiinsa sekä pitkälle hänen tulevaisuuteensa (Salmivalli 2005, 15). Salmivalli toteaaakin vertaisryhmän valmentavan kasvavaa lasta toimimaan yhteiskunnassa siinä missä ystävyysuhde valmentaa häntä läheisiin ihmissuhteisiin (Mts. 38).

Ystävyysuhdeet ovat yleisesti luonnehdittuina erityisiä vertaissuhteita. Tärkeimpiä ystävyysuhdeita määrittäviä ominaisuuksia ovat niiden vastavuoroisuus sekä molemminpuoliset myönteiset tunteet toisia kohtaan (Salmivalli 2005, 35).

Ystävyysuhden merkitys ja tehtävät ovat erilaisia eri-ikäisillä ihmisillä, ja esimerkiksi alle

kouluikäisillä lapsilla ystävyys pohjautuu lähinnä siihen, kenen kanssa on mukavaa leikkiä. Salmivallin (2005, 36) mukaan lapsen mielestä hyvä ystävä on sellainen, jonka kanssa lapsi jakaa samoja kiinnostuksenkohteita ja keksii sitä kautta kivoja leikkejä. Läheisistä ystävyys-suhteista on todella paljon hyötyä lapsen kasvun ja kehityksen kannalta. Varhaisissa ystävyys-suhteissa lapsi oppii jakamaan leluja, odottamaan vuoroaan ja ottamaan toisten tunteet huomioon.

Lapsuudessa ystävyys-suhteita ja leikkitovereita etsitään lähes yksinomaan oman sukupuolen edustajista - Salmivallin (2005, 159) mukaan tätä taipumusta on havaittu jo 2-3-vuotiailla lapsilla, mutta 4-5 vuoden iässä se alkaa kunnolla voimistua jatkuen koko lapsuuden ajan. Vertaisryhmät, esimerkiksi päiväkodin lapsiryhmät koostuvat molemmista sukupuolista, mutta sen sisällä lapset yleensä jakautuvat omiin ryhmiinsä, joissa esiintyy vain joko tyttöjä tai poikia – sukupuoli on näin keskeisin valintaperuste. Jos sukupuolten välistä, omaehtoista toimintaa on, se yleensä rajoittuu kahdenkeskisiin leikkeihin ja puuhiin (Mts. 159).

Myös ikä voi vaikuttaa lasten kaverien valitsemiseen. On luonnollistakin, että lapset hakeutuvat omanikäiseensä seuraan, sillä jopa vuoden ikäero voi merkitä suurta eroa lasten kognitiivisessa kehityksessä, ja sitä kautta vaikuttaa esimerkiksi lapsen leikkitaitoihin. Nuorempi lapsi voi näin ollen olla vain hiukan itseään vanhempaa lasta huomattavasti kömpelömpi ja pitää yksinkertaisemmista leikeistä, minkä vuoksi hän ei ole haluttua seuraa. Vastaavasti lapset tavallisesti ihailevat vanhempia lapsia ja hakeutuvat mielellään näiden seuraan.

Lapsen moraalikäsitys vaikuttaa paljon hänen toimintaansa suhteessa muihin ihmisiin. Lapsen moraalitietäminen ei vielä kehity hänen omien arvojensa kautta, vaan hän oppii sen sosialisoidessaan osaksi yhteisöä esimerkiksi omilta vanhemmiltaan (Takala & Takala 1988, 186).

Moraaliperiaatteilla ilmaistaan, mikä on hyvää ja mikä pahaa, mikä on oikeudenmukaista ja millä tavoin ihmisen pitäisi toimia. Kunkin ihmisen moraalitietäminen ja moraalikäsitys viitattaessa arvioidaan hänen ajatteluaan, tunteitaan ja tekojaan suhteessa yleisiin moraaliperiaatteisiin.

Varttuessaan lapsi oppii, mikä on oikein ja mikä väärin, ja alkaa ottaa vastuuta omista teoistaan ja päätöksistään. Kaverisuhteiden merkityksen korostuessa, noin 5-6-vuotiaana, lapsi myös oppii arvostamaan muita ihmisiä ja ymmärtää heidän olevan tasavertaisia yksilöitä itsensä rinnalla. (Mts. 186 – 187)

Vuorovaikutuksen ja samastumiskokemusten kautta lapsi omaksuu ympäristöstään tavoitteita siitä, millaiseksi hän haluaa kasvaa. Nämä tavoitteet muodostuvat osaksi lapsen *ihanneminää*. (Anttila ym. 2006, 90)

5-6-vuotias lapsi osaa jo toimia *altruistisesti*, eli sijoittaa toisten tarpeet omiensa edelle. Esikouluikäinen lapsi käsittää jo hyvin, millaisia kykyjä häntä nuoremmilla lapsilla on, ja saattaa vertaisryhmässä ottaa pienemmistä huolehtivan roolin, jos lasten keskinäinen taitoero on hyvin selvä. Lapsi voi esimerkiksi auttaa pienempäänsä pukeutumaan tai peitellä tämän sänkyyn. Altruistisen toiminnan edellytyksenä on kuitenkin aikuisen antama vastaava toimintamalli, jota lapsi voi jäljitellä huomattuaan toiminnan myönteisen merkityksen. (Takala & Takala 1988, 196 – 197)

Päiväkoti on monille lapsille paikka, jossa he saavat ensimmäisen kosketuksensa ikätovereidensa seuraan ja tätä kautta vertaissuhteisiin.

Päiväkoteja on perinteisesti perustettu lasten hoitopaikoiksi vanhempien työajoksi. Nykyään Suomessa päiväkotiin voivat mennä nekin lapset, joiden vanhemmat eivät ole töissä: esikoulun käy Suomessa noin 97 % 6-vuotiaista lapsista.

Lain mukaan päivähoidon tavoitteena on ”tukea päivähoidossa olevien lasten koteja näiden kasvatustehtävässä ja yhdessä kotien kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä”. Sen tulee tarjota lapsille jatkuvia, turvallisia ja lämpimiä ihmissuhteita, lasten kehitystä tukevaa toimintaa sekä lapsille suotuisa kasvuympäristö, ja yleistä kulttuuriperinnettä huomioiden edistää lasten fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä sekä tukea lapsen älyllistä, eettistä ja uskonnollista kasvatusta. (L 19.1.1973/36, 2 a §)

Ensimmäisten vertaissuhteiden ohella päiväkoti voi siis olla lapsille myös paikka, jossa he oppivat sosiaalisen käyttäytymisen normeja sekä eettisiä ja moraalisia arvoja, kuten oikean ja väärän eron.

Lasten keskinäinen hierarkkinen arvojärjestelmä muodostuu jo päiväkodissa syntyneiden vuorovaikutussuhteiden ja vertaisryhmän hyväksynnän ja torjunnan kautta. Lapset osaavat jo pienestä pitäen arvioida ikätovereitaan ja sitä, kenestä he pitävät ja kenestä eivät. Yleisesti samansuuntaisten arvioiden perusteella määräytyy jokaisen lapsen sosiaalinen status ja asema ryhmässä. Yleisesti pidetyt lapset ovat ryhmän suosikkeja, ja heidän seuraansa hakeudutaan usein. (Lapsen syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä 2002, 14)

Lapsien vertaisryhmien jäsenet voidaan luokitella Salmivallin (2005, 26) mukaan Coien, Dodgen ja Coppotellin (1982) laatiman jaottelun perusteella viiteen erilaiseen sosiaalista statusta määrittävään asemaan: suosittuihin, torjuttuihin, keskimääräisessä asemassa oleviin, huomiotta jätettyihin sekä ristiriitaisessa asemassa oleviin lapsiin. Lapsien asemaan vaikuttavat kuitenkin muutkin kuin sosiaaliseen käytökseen liittyvät seikat, kuten esimerkiksi ulkonäkö, erilaiset taidot, pukeutuminen ja muut seikat, joiden avulla myös aikuiset muodostavat käsityksiä toisistaan (Mts. 29).

Salmivalli (2003, 21) kertoo Eganin ja Perryn (1998) teorian mukaan esimerkiksi arkuuden, epävarmuuden ja huonon itsetunnon olevan piirteitä, jotka voivat vaikuttaa lapsen asemaan kielteisesti, sillä ne ovat psykososiaalisia ongelmia, jotka saattavat houkuttelevat kiusaajia.

Kiusaamisen kannalta edellä mainituista vertaisryhmän asemista nousevat erityisesti esille suositut ja torjutut lapset.

Suosituilla lapsilla vaikuttaa Salmivallin (2005, 27) mukaan olevan paremmat sosiaaliset ja kognitiiviset kyvyt kuin keskimääräisessä asemassa olevilla lapsilla - he syyllistyvät muita vähemmän kielteiseen käyttäytymiseen, mikä ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin epäaggressiivisuus. Alle kouluikäisten lasten keskuudessa suosio nimittäin perustuu osittain aggressiivisiin aloitteisiin, mutta suurimmaksi osaksi leikkikalujen hallintaan ja leikkitaitoihin (Näkökulmia kehityspsykologiaan 2008, 133). Salmivallin (2005, 31) mukaan aggressiivisuudella on positiivinen yhteys sekä sosiaaliseen valtaan että suositun maineeseen, joten aggressiivisella lapsella voi olla

valtaa, vaikkei hänestä ryhmässä pidettäisikään. Suositun maine ja varsinainen suosio eivät siis aina kulje käsi kädessä.

Torjutuilla lapsilla puolestaan tarkoitetaan niitä vertaisryhmän jäseniä, joista muut lapset eivät juuri pidä. He käyttäytyvät muissa asemissa olevia aggressiivisemmin, vetäytyvät enemmän syrjään ja ovat kognitiivisesti taitamattomampia – yleensä torjutut lapset jaetaan ominaisuuksiensa perusteella kahteen ryhmään, aggressiivisiin ja syrjäänvetäytyviin. Salmivalli (2005, 44) toteaa tutkijoiden olevan sitä mieltä, että nämä kaksi ominaisuutta aiheuttavat toverisuhteissa ongelmia, mitkä puolestaan lisäävät aggressiivisuutta ja vetäytymistä kuin negatiivisessa kehässä. Lisäksi lapsen kielteinen käsitys itsestään lisää vertaissuhdeongelmien todennäköisyyttä, koska kielteiseen minäkäsitykseen liittyvä alistuva käytös voi viestittää vertaisille lapsen oleva ”helppo uhri” kiusaamiselle (Mts. 46 - 50). Käytännössä torjutuksi tuleminen siis suurentaa sitä todennäköisyyttä, että lasta aletaan kiusata tai hän jää ilman ystäviä (Salmivalli 2005, 50). Kuitenkin erityisesti aggressiivisilla torjutuilla lapsilla on usein vääristynyt käsitys omasta suosiostaan, eivätkä he katso olevansa epäsuosiossa. (Mts. 27 - 30)

Salmivallin (2005, 43 – 44) mukaan Parker ja Asher (1987) ovat todenneet torjutuksi tulemisen olevan yhteydessä monenlaisiin ongelmiin: kouluvaikeuksiin, kuten runsaisiin poissaoloihin ja koulun keskeyttämiseen, tunne-elämän ongelmiin, esimerkiksi masentuneisuuteen ja huonoon itsetuntoon, sekä käyttäytymisen ongelmiin, jotka voivat ilmetä muun muassa aggressiivisuutena ja rötöstelynä. Selvää ei kuitenkaan ole se, johtiko torjutuksi tuleminen näihin ongelmiin, vai oliko torjutuilla lapsilla niitä jo entuudestaan.

3.2 Leikki

Usein sanotaan, että leikki on lasten työtä. Se on hyvinkin totta, sillä lapsi oppii ja kehittyy parhaiten leikin avulla. Nurmen ja muiden (2008, 62) mukaan ”leikki heijastaa kokonaisvaltaisella tavalla lapsen motorisia, tiedollisia ja sosiaalisia taitoja”.

Se on lapselle luontaista ja vapaaehtoista toimintaa, johon hänellä on sisäinen motivaatio (Mts. 57).

Nurmen ja muiden (2008, 57) mukaan psykofyysissosiaalisten taitojen kehittyminen mahdollistaa 4-6-vuotiaan lapsen siirtymisen esine-, toiminta- ja rakenteluleikkien kautta monipuolisempiin symbolileikkeihin, kuten rooli- ja sääntöleikkeihin, jotka vaativat enemmän sekä sosiaalisia että muita tärkeitä perustaitoja. Lapsi osaa itse valita leikkikaverinsa ja leikkiikin mielellään yksin- tai rinnakkaisleikin sijaan muiden lasten kanssa – aluksi sivuavia leikkejä, joissa lapsi oppii vastavuoroisuutta esimerkiksi lainaamalla lelujaan muille leikkijöille, ja myöhemmin yhteisleikkejä, joissa kaikki leikin osa-alueet suunnitellaan yhdessä muiden leikkitovereiden kanssa. (Mts. 57)

Lapsen mielikuvitus on voimakkaimmillaan hänen ollessaan 4-5-vuotias: hän ei vielä ymmärrä asioiden todellisia syy-seuraussuhteita ja elää maagisessa maailmassa, jossa esimerkiksi joulupukin ja hammaskeijun tapaiset olennot ovat totista totta. Samalla ovat läsnä myös mielikuvituksen tuottamat pelot, joita lapsi voi leikeissään käsitellä. (Anttila, Eronen, Kallio, Kanninen, Kauppinen, Paavilainen & Salo 2006, 92)

Tämän ikäinen lapsi leikkii siis mielellään roolileikkejä, kuten kauppa, lääkäriä, prinsessaa tai sankaria. Nurmen ja muiden (2008, 61) mukaan lapsi harjoittelee roolileikeissä tärkeitä vuorovaikutus- ja yhteistoimintataitoja, sillä leikin laatiminen vaatii mielikuvituksen lisäksi neuvottelukykyjä ja taitoa suunnitella leikkiä eteenpäin. Lisäksi perinteisissä, sukupuolten välisiä eroja korostavissa roolileikeissä lapsi voi harjoitella omaa sukupuoli-identiteettiään (Anttila ym. 2006, 92).

Lapsella tulee myös olla aiempia kokemuksia kuvitteellisen leikin kohteesta, esimerkiksi kaupassa asioinnista, jotta hän osaisi jäljitellä kokemaansa. Tämän johdosta kognitiivisten taitojen kehittyminen on roolileikkien onnistumisen kannalta välttämätöntä. (Nurmi ym. 2008, 61)

Päätelykyvyn kehittyessä, eli noin viidestä ikävuodesta alkaen lasta alkavat kiinnostaa myös sääntöleikit, kuten erilaiset lauta- ja korttipelit sekä ulkoleikit. Syy-seuraussuhteiden parempi ymmärrys saa lapsen viehättymään sääntöleikkien

vastavuoroisuudesta ja toistuvista kaavoista (Anttila ym. 2006, 92; Nurmi ym. 2008, 61). Perinteisesti leikkien sääntöjä on opittu vanhemmilta sukupolvilta ja esimerkiksi isosisaruksilta, mutta lapset voivat myös itse sopia sääntöjä tilanteiden ja leikkijöiden mukaan.

Tytöt ja pojat pitävät yleensä erityyppisistä leikeistä. Aikakauden lelutrendit, tv-sarjat ja elokuvat määrittävät usein leikkien tarkkaa sisältöä, esimerkiksi piirretty elokuva voi johtaa uusiin leikkivälineisiin sekä tuoda leikkeihin uusia juonia ja hahmoja, joita jäljitellä.

Perinteisesti tytöt ovat rauhallisempia leikkijöitä: he pitävät yleensä erilaisista kotiin ja perheeseen liittyvistä leikeistä sekä hoivaamisleikeistä. Tytöt leikkivät paljon nukeilla ja lelueläimillä, ja pitävät poikia enemmän käsitöistä, musiikin kuuntelusta ja tanssimisesta. Pojat puolestaan ovat tyttöjä toiminnallisempia ja fyysisempiä leikkijöitä. He valitsevat leikkiensä teemoiksi usein seikkailun ja sodan, ja leikit sisältävät enemmän fantasiaa ja kuvittelua kuin tyttöjen leikit, joissa suositaan enemmän leluja. Poikia kiinnostavat leikeissään esimerkiksi erilaiset kulkuneuvot, elektroniikka ja tekniikka, ja he pelaavat tyttöjä enemmän video- ja tietokonepelejä, mitkä edustavat nykyään yhtä lasten leikin muotoa (Nurmi ym. 2008, 63).

Elektronisten pelien ja laitteiden käyttö voi Nurmen ja muiden (2008, 61) mukaan olla lapsen kehitystä tukevaa, jos pelaamista valvotaan aikuisten toimesta sekä sisällön että pelaamiseen käytetyn ajan suhteen.

Tytöt eivät ole leikkikalujen valinnan suhteen yhtä tarkkoja kuin pojat, vaan hyväksyvät leikkeihinsä myös pojille suunnattuja leluja. Salmivallin (2005, 160) mukaan Langloisin ja Downsien (1980) tutkimuksessa puolestaan havaittiin pienten poikien vertaistovereidensä suhtautuvan voimakkaasti kielteisesti ja jopa aggressiivisesti tyttöjen leluilla leikkimistä kohtaan.

Lapsen vapaata leikkiä havainnoimalla voi saada paljon tietoa lapsen senhetkisestä kehityksestä. Nurmi ja muut (2008, 63) toteavat, että leikkiä havainnoimalla voidaan saada tietoa esimerkiksi siitä, toimiiko lapsi ikätasonsa mukaisesti kielenkäytön, tilan hahmottamisen ja liikkumisen suhteen. Tietenkin havainnoitavissa ovat myös lapsen

sosiaaliset taidot ja kanssakäyminen muiden leikkijöiden kanssa, esimerkiksi se kuinka hän käyttäytyy ristiriitatilanteissa. Toistuvat leikkiteemat, suora tai epäsuora aggressiivinen käyttäytyminen, heikko ristiriitojen sietokyky ja puutteelliset ongelmanratkaisukyvyt voivat kertoa lapsen käyttäytymisen taustalla olevista ongelmista. (Nurmi ym. 2008, 64)

4 KIUSAAMINEN

4.1 Kiusaamisen määrittelyä

Kiusaamista voidaan määritellä lukuisilla eri tavoilla, ja kiusaamisella on paljon erilaisia muotoja. Kirvesen ja Stoor-Grennerin (2010a, 4) mukaan koulukiusaamista tutkittaessa yleisesti käytetty määritelmä on Olweuksen (1973): ”Henkilö on kiusattu, kun hän toistuvia kertoja ja tietyn ajan sisällä joutuu negatiivisten tekojen kohteeksi yhden tai useamman henkilön toimesta”.

Salmivalli (2003, 11) puolestaan määrittelee kiusaamisen yhteen ja samaan henkilöön toistuvasti kohdistuvaksi, tahallisen vihamieliseksi käyttäytymiseksi. Hänen mukaansa kiusaamiselle on lisäksi tyypillistä osapuolten epätasaväkisyys ja se eroaa muusta aggressiivisesta käyttäytymisestä sillä, että osapuolten roolijako ja voimasuhteet ovat selvät: kiusaaja on jollain tapaa kiusattua vahvempi, oli se sitten fyysisiin ominaisuuksiin, elämäntilanteeseen tai vaikkapa sosiaalisiin suhteisiin liittyvää. (Mts. 11)

Kirves & Stoor-Grenner (2010b, 4) kertovat, että Salmivallin (1998) mukaan kiusaamisen tutkijat jakavat kiusaamisen monesti kahteen muotoon: suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Tässä teoriassa suoralla kiusaamisella tarkoitetaan fyysistä kiusaamista, kuten potkimista, lyömistä ja tönimistä, sekä muita suoraan kiusattuun kohdistuvia hyökkäyksiä, kuten haukkumista ja uhkailuja. Epäsuora kiusaaminen

puolestaan tarkoittaa selän takana puhumista, ulkopuolelle jättämistä, juoruilua ja niin edelleen.

Nykyään kiusaaminen on ainakin kouluikäisillä osittain siirtynyt internetiin ja muuhun sosiaaliseen mediaan: kiusata voidaan puhelimitse, tekstiviestejä lähettämällä, Facebookissa tai vaikkapa kuvia muokkaamalla ja levittelemällä. Näin ollen kiusaajia saattaa olla vaikeampi saada kiinni, eikä tämän tyyppistä kiusaamista ehkä pysty kovin selkeästi rajaamaan joko epäsuoraksi tai suoraksi kiusaamiseksi.

Kiusaaminen voidaan kuitenkin jakaa muihinkin muotoihin. Esimerkiksi Kirves ja Stoor-Grenner (2010b, 4) kertovat Höistadin (2005) jakavan kiusaamisen fyysiseen, psyykkiseen ja sanalliseen kiusaamiseen. Fyysinen kiusaaminen käsittää fyysisen väkivallan, omaisuuden rikkomisen ja muun toiminnan, psyykkisellä kiusaamisella puolestaan tarkoitetaan esimerkiksi ryhmän ulkopuolelle jättämistä tai muunlaista syrjimistä, ja sanallinen kiusaaminen merkitsee haukkumista, pilkkaamista, juoruilua ja muuta verbaalista häiriköintiä (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 4).

Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010b, 37) mukaan tutkimukset ovat osoittaneet tyttöjen ja poikien kiusaavan eri tavoin. Pojat kiusaavat ”suoremmin”: he härnäävät, haukkuvat ja kiusaavat fyysisesti, kun taas tytöt enemmän kommentoivat esimerkiksi toistensa vaatteita, puhuvat pahaa selän takana ja jättävät kiusattua leikkien ulkopuolelle.

Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010b, 37) mukaan Olweus (2006) on osoittanut poikien olevan tyttöjä useammin mukana kiusaamistilanteissa sekä kiusaajan että kiusatun rooleissa, mutta he nostavat esille myös Rigbyn (1997) tutkimuksen, jonka mukaan tytöt ja pojat kiusaavat yhtä paljon, mutta tyttöjen epäsuorien kiusaamismenetelmien vuoksi heidän kiusaamistaan on vaikeampi havaita ja siihen on hankalampi puuttua.

Myös asenteet ja perinteiset sukupuoliroolit voivat vaikuttaa kiusaamisen esiintymiseen. Poikien nahistellessa voidaan ajatella ”poikien olevan poikia” ja katsoa aggressiivisempään käytöseen hieman sormien lävitse, kun taas tyttöjen odotetaan olevan kilttejä ja kohteliaita, eikä heiltä hyväksytä väkivaltaan viittaavaa käytöstä läheskään yhtä helposti.

Kiusaamistilanteet eivät rajoitu vain kiusaajan ja kiusatun väliseen konfliktiin, vaan kaikilla ryhmän jäsenillä on tilanteessa jokin rooli. Kirves ja Stoor-Grenner (2010b, 4) kertovat Salmivallin (1998) mukaan näiden roolien olevan avustaja, vahvistaja, puolustaja ja ulkopuolinen: avustaja auttaa kiusaajaa ja tukee tämän toimintaa, vahvistaja ylläpitää kiusaamista siihen suoranaisesti osallistumatta esimerkiksi nauramalla, puolustaja asettuu kiusatun puolelle ja yrittää puolustaa tätä, ja ulkopuolinen jättäytyy tilanteen ulkopuolelle esimerkiksi siitä syystä, ettei tahdo itse joutua tulilinjalle.

4.2 Kiusaaminen päiväkodeissa

Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010a, 7) mukaan Perrenin (2000) sekä Alsakerin ja Nägelen (2008) tutkimuksissa todettiin päiväkodissa kiusattujen lapsien osuuden olevan 6 %, kun taas kiusaajien osuus oli 11 – 12 %. Perrenin (2000) tutkimuksesta laskettuna jollain tavalla kiusaamisessa osallisina olleiden lasten osuus oli 37 %, ja lähes jokaisessa hänen tutkimassaan päiväkodissa oli ainakin yksi lapsi, jota kiusattiin tai joka kiusasi muita viikoittain. Nämä seikat osoittavat päiväkotikiusaamisen olevan tavanomaista, ja mahdollisesti yleisempää kuin tutkimukset osoittavat, sillä Perrenin mukaan usein vain vakavammista kiusaamistapauksista kerrotaan eteenpäin. (Mts. 7 – 8)

Päiväkodin työntekijät kokivat vaikeaksi varsinaisen kiusaamisen sekä nahistelujen ja riitelyn erottamisen toisistaan, sillä lapsilla on usein erilaisia käsityksiä siitä, mitä kiusaaminen on (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 42). Myös aikuisten omat ennakkokäsitykset saattavat vaikuttaa kiusaamisen havaitsemiseen: usein voidaan ajatella, etteivät pienet lapset osaa varsinaisesti kiusata, vaan kyse on juurikin nahistelusta tai kertaluontoista tapahtumista, jonka jälkeen lapset oppivat virheistään. Kiusaamissyitä saatetaan vähätellä tai ne jätetään kokonaan huomiotta (Lukijat kertovat: Lastani kiusataan päiväkodissa 2010). Lasten

vanhemmat puolestaan voivat ajatella kiusaamisen loppuvan jossain vaiheessa itsestään tai lapsen kasvavan kiusaamisen ”ohi” (Salmivalli 2003, 23).

Yleensä kiusaamisen ja konfliktien, kuten riitelyn, välisenä erona on tutkimuksissa pidetty tilanteessa vallitsevaa *vallan epätasapainoa*: siinä missä riidassa tai vastaavassa konfliktissa on usein osallisena kaksi suhteellisen tasaväkistä henkilöä, joilla on erimielisyyksiä, on kiusaamistilanteessa kiusattu selkeässä alakynnessä. Hän ei voi puolustautua itseensä kohdistuvaa kielteistä toimintaa vastaan, ja kiusaajalla on jonkinlainen valta-asema: hän voi esimerkiksi olla kiusattua vanhempi tai kookkaampi. Peplerin, Craigin ja Connollyn (1997) mukaan vallan epätasapaino ei välttämättä ole todellinen, vaan uhri voi vain kokea sen sellaiseksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 4)

Kiusaamistilanteiden rajat ovat kuitenkin epämääräisiä: myös toistuvat konfliktitilanteet voivat olla kiusaamista (Mts. 10).

Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010b, 43) tutkimuksen mukaan päiväkodin työntekijöillä oli vaikeuksia nimetä muita rooleja kiusaamistilanteista kiusaajan ja kiusaamisen uhrin lisäksi. Tämä saattaa johtua siitä, että suurin osa lähes minkä tahansa vertaisryhmän edustajista lienee kiusaamistilanteissa ulkopuolisen roolissa: he näkevät kiusaamista, mutta eivät tee sille mitään. Lisäksi Salmivallin (2003, 20) mukaan vertaisryhmän normit saattavat edellyttää esimerkiksi sitä, ettei kiusatun kanssa saa kaveerata. Tällöin varsinaista nähtävissä olevaa kiusaamista ei esiinny, mutta ryhmän ulkopuolelle sulkeminen on yksi esimerkki psyykkisestä kiusaamisesta.

Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010b, 19) kahdeksassa päiväkodissa tekemän tutkimuksen mukaan kiusaamista esiintyi eniten leikkitilanteisiin liittyen: haastateltujen lapsien ja aikuisten puheista nousi esiin erityisesti leikkien tai ryhmän ulkopuolelle jättäminen sekä leikkikavereiden ja leikkien valinta. Kirveksen ja Stoor-Grennerin aiemmin mainitun kiusaamistapojen jaottelun (ks. s. 20) mukaan nämä ovat esimerkkejä psyykkisestä kiusaamisesta, jota tutkituissa päiväkodeissa esiintyi myös esimerkiksi uhkailun, manipuloinnin, kiristämisen ja leikin sääntöjen muuttamisen muodossa. Fyysinen kiusaaminen piti sisällään esimerkiksi lyömistä,

vaatteiden repimistä, leikkien sotkemista sekä kivien ja hiekan heittämistä. Sanallista kiusaamista edustivat muun muassa nimittely, hännääminen, lällättely ja ulkoisten piirteiden tai muiden vastaavien kommentoiminen. (Mts. 18 – 19)

Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010b, 18 – 21) aineiston mukaan kiusaamista esiintyi eniten tilanteissa, joissa aikuinen ei ollut paikalla, kuten vapaissa leikkihetkissä. Tällöin kiusaaminen on luonnollisesti helpompaa kuin aikuisen valvovan silmän alla ollessa. Psykkinen kiusaaminen, kuten juuri leikin ulkopuolelle jättäminen tai leikin sääntöjen muuttaminen voi olla kuitenkin niin huomaamatonta, ettei aikuinenkaan sitä havaitse: lapsi voidaan ottaa mukaan leikkiin, mutta hänelle annetaan ”huono rooli” tai hän joutuu siivoamaan leikin jäljet. Tämä on esimerkki vallankäytöstä, jota Kirveksen ja Stoor-Grennerin mukaan päiväkodeissa esiintyy (2010a, 5).

Päiväkodissa kiusattua tai torjutuksi tullutta lasta saatetaan kiusata myöhemmin kouluiässäkin: kiusaaminen saattaa Salmivallin (2003, 23) mukaan joskus päättyä itsestään esimerkiksi uuden vertaisryhmän muodostumisen tai kiusatussa tapahtuvien muutosten, kuten itsetunnon vahvistumisen seurauksena, mutta jos asiat pysyvät ennallaan, kiusaaminen voi jatkua koulumaailmassa. Jos lapsi on tullut torjutuksi vertaisryhmänsä puolesta, sen aiemmin mainittujen negatiivisten vaikutusten kehä voi saada lapsen näyttämään helpolta kiusaamisen uhrilta myös uusien luokkatovereiden silmissä, vaikkeivät entiset kiusaajat olisikaan päätyneet samalle koululuokalle. Kiusatun rooli on valitettavasti usein pysyvä ja saattaa jatkua koko lapsen kouluajan (Mts. 23).

4.3 Kiusaamisen vaikutukset

Kiusaamisella on tutkitusti sekä välittömiä että pitkäaikaisia negatiivisia vaikutuksia kiusaamisen uhrin elämään. Salmivallin (2003, 20) mukaan kiusaamisen kohteeksi joutumisen on todettu olevan yhteydessä masentuneisuuteen, ahdistuneisuuteen, kielteiseen minäkuvaan, huonoon itsetuntoon ja itsetuhoajatuksiin. Kiusaaminen voi pahimmillaan johtaa itsemurhaan, mistä Suomestakin löytyy useita

esimerkkitapauksia – tällä hetkellä tunnetuin on ehkä ”Enkeli-Elisan” tapaus, joka sai huomattavan määrän julkisuutta vuonna 2012. Elisa oli tarinan mukaan 15-vuotias tyttö, joka tappoi itsensä koulukiusaamisen vuoksi. Elisan muistolle perustettu Facebook-yhteisö keräsi yli 40 000 jäsentä, ja projektin internet-sivuilla oli luettavissa Elisan päiväkirjamerkintöjä sekä hänen vanhempiensa tekstejä surutyöhön liittyen – tarinasta julkaistiin myös kirja (Silfverberg & Nikkanen 2012). Tarina paljastui myöhemmin fiktiiviseksi, mutta se on silti hyvä esimerkki siitä, mihin koulukiusaaminen voi pahimmillaan johtaa.

Salmivallin (2005, 52) mukaan kiusaamisen pitkäaikaisvaikutuksia on tutkittu yllättävän vähän. Suurin osa tutkimuksista on ollut retrospektiivisiä eli taaksepäin suuntautuvia – nuorena kiusaamisen kohteeksi joutuneita aikuisia on siis jälkeenpäin haastateltu heidän kokemuksistaan ja kiusaamisen vaikutuksista heidän elämäänsä. Ensimmäisen prospektiivisen, eli tulevaisuuteen suuntautuvan tutkimuksen koulukiusaamisen seurauksista teki Salmivallin (2005, 53) mukaan Dan Olweus (1994). Tutkimuksessaan hän seurasi kiusaajia, kiusattuja ja kontrolliryhmään kuuluvia miespuolisia henkilöitä 8.-luokkalaisista 23-vuotiaiksi. Kiusaamisen kohteeksi nuoruudessaan joutuneita miehiä ei Salmivallin mukaan myöhemmin kiusattu esimerkiksi työpaikoilla sen enempää kuin muita vertailuryhmän miehiä, ja he menestyivät hyvin monilla elämän osa-alueilla – he kuitenkin olivat edelleen huomattavasti vertailuryhmän miehiä masentuneempia ja kärsivät huonommista itsetunnoista. (Mts. 22)

Muidenkin tehtyjen tutkimusten tulokset ovat Salmivallin (2005, 54 – 55) mukaan osoittaneet kiusaamisella olevan pitkäaikaisvaikutuksia, joita on nähtävissä vielä vuosien kuluttua kiusaamisesta: yläasteikäisenä kiusatuksi joutuminen ennustaa masentuneisuutta nuorella aikuisiällä, ja ennen kaikkea muuttaa heidän käsityksiään muista ihmisistä. Kiusaamisen kohteeksi joutuminen näyttäisi nimittäin tutkimusten valossa vaikuttavan itsetunnon ja minäkuvan sijaan enemmän kiusatun kokemuksiin häntä ympäröivistä ihmisistä – hän alkaa pitää muita vihamielisempinä ja epäluotettavampina, mikä vaikuttaa edelleen hänen ihmissuhteidensa laatuun ja voi johtaa esimerkiksi syrjäytymiseen (Mts. 56).

Kiusaamisen kesto luonnollisesti vaikuttaa siitä syntyviin ongelmiin: pitkään kiusattujen lasten psykososiaaliset ongelmat lisääntyvät edelleen kiusaamisen jo loputtua (Salmivalli 2003, 21). Tämän vuoksi kiusaaminen tulisi saada loppumaan mahdollisimman pian sen alettua.

Salmivallin (2003, 22) mukaan Teräsahjon (1997) tutkimuksessa negatiiviset kokemukset kiusaamisesta liittyivät enemmän ystävyysuhteiden vähyyteen ja ryhmän ulkopuoliseksi jäämiseen kuin varsinaiseen kiusaamiseen. Salmivallin (2003, 22) mukaan tutkimukset siis osoittavat, että jo yksikin toimiva vertais- tai ystävyysuhde tai ryhmään kuulumisen tunne suojaavat lasta kiusaamisen traumaattisilta vaikutuksilta. Jos lapsi siis kokee saavansa hyväksyntää joltain ryhmän taholta tai vertaissuhteesta, ovat kiusaamisen vaikutukset todennäköisesti paljon pienempiä kuin vastaavasti ilman hyväksyntää kiusaamisen läpikäyneellä lapsella.

Kiusaaminen on kehityksellinen riski sen uhrin lisäksi myös kiusaajalle. Jos kiusaamiseen ei puututa ajoissa, kasvaa todennäköisyys siihen, että kiusaaja jatkaa aggressiivista ja toisia alistavaa käytöstä myöhemmin elämässään. Aiemmin mainittu Olweuksen seurantatutkimus 23-vuotiaille miehille osoitti myös sen, että nuoruudessaan kiusanneilla miehillä oli moninkertaisesti enemmän rikostuomioita ikätovereihinsa verrattuna, ja todennäköisyys antisosiaaliseen, rikolliseen elämäntapaan oli huomattavasti muiden tutkittavien todennäköisyyttä suurempi. (Salmivalli 2003, 22 – 23)

4.4 Kiusaamiseen puuttuminen ja sen ehkäisy

Lapsella on oikeus olla turvassa kiusaamiselta päiväkodissa. YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen 19. artiklassa todetaan, että lapsia pitää suojella väkivallalta – sekä fyysiseltä että henkiseltä – ja kaikenlaiselta huonolta kohtelulta (YK 1989).

Arvoperustana toimivan sopimuksen lisäksi lapsen oikeutta turvalliseen päivähoitoon takaavat useat eri lait, kuten esimerkiksi Laki lasten päivähoitosta (1973/36) artiklalla 6 (1990/451), jonka mukaan ”päivähoidon tulee terveydellisiltä ja muilta

olosuhteiltaan olla lapselle ja lapsen hoidolle ja kasvatukselle sopiva” sekä Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (2002/504), jonka tarkoituksena on ”suojella alaikäisten henkilökohtaista koskemattomuutta ja edistää heidän henkilökohtaista turvallisuuttaan”. Myös Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005, 12) määritellään lasten oikeuksia, joita ovat esimerkiksi oikeus turvallisiin ihmissuhteisiin sekä turvattuun ja terveelliseen ympäristöön.

Laura Kirveksen (2012) mukaan kiusaamiseen puuttuminen varhaisessa vaiheessa ja ennaltaehkäisevästi on tärkeää, ettei lasten identiteetti pääse muodostumaan perustalle, joka sallii väkivallan ja nahistelun osaksi arkea (Airola 2012).

Käytännön tasolla kiusaamisen ehkäisyllä varhaiskasvatuksessa tarkoitetaan lapsiryhmän toimintaan vaikuttamista, lasten vuorovaikutustaitojen vahvistamista sekä turvallisen ryhmän luomista. Tärkeää on nimenomaan ennaltaehkäisy, eikä ole tarpeellista odottaa, että lasten negatiivisesta käyttäytymisestä muodostuisi kiusaamistilanteita: jo konfliktitilanteiden oikeanlainen käsittely voidaan katsoa kiusaamista ehkäiseväksi toiminnaksi. Tärkeää on vaikuttaa nimenomaan koko lapsiryhmän toimintaan muutaman yksittäisen, mahdollisesti konfliktitilanteisiin usein joutuvan lapsen sijaan. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 10)

Lapsi tarvitsee aina aikuisen apua kiusaamistilanteiden käsittelyssä. Kiusaamisen ehkäisy perustuu aikuisen omien asenteiden tarkistamiseen: miten hän suhtautuu jokaiseen lapseen, lapsiryhmään ja työyhteisöön sekä kiusaamiseen ilmiönä (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 10). Aikuisella on vastuu kiusaamistilanteisiin puuttumisesta ja niiden ehkäisystä, ja hän voi omalla toiminnallaan vaikuttaa kiusaamisilmiön olemassaoloon – niin suuntaan kuin toiseenkin. Aikuisen tehtävänä on opettaa lapselle toimintatapoja, jotka saavat hänet kokemaan myönteisiä vuorovaikutustilanteita ja tulevansa hyväksytyksi lapsiryhmään. (Mts. 10 – 11)

Kiusaamistilanteiden havaitseminen ja niiden tunnistaminen ovat edellytyksiä kiusaamiseen puuttumiselle. Se onnistuu parhaiten lapsiin ja heidän luonteisiinsa tutustumalla ja lasten keskinäistä kanssakäymistä, esimerkiksi leikkitalanteita, havainnoimalla. Lapsia myös tulee rohkaista kiusaamisesta kertomiseen: pienet

lapset tulevat usein kertomaan kiusaamistilanteista aikuisille oma-aloitteisesti, mutta aikuisten on myös tärkeää osata havaita kiusaamista itse. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 18)

Kiusaamistilanteisiin puuttumisen tulisi olla johdonmukaista toimintaa. Lasten väliset kiusaamis- ja konfliktitilanteet ovat kuitenkin aina erilaisia, ja aikuisten tapa puuttua niihin riippuu paljon tilanteesta itsestään sekä siihen osana olleista lapsista: esimerkiksi heidän ikä- ja kehitystasostaan, tilanteen syystä ja tapahtumista, lasten välisestä suhteesta sekä siitä, kuinka toistuvia vastaavat tilanteet ovat olleet. Aikuisen vastuulla on havainnoida tilannetta ja arvioida, onko siinä kyse kiusaamisesta vai riidasta tai muusta konfliktista, ja toimia tilanteen mukaisesti. Kaikkiin kiusaamis- ja konfliktitilanteisiin kuitenkin tulee puuttua: konfliktitilanteen selvitys on lapsille otollinen hetki harjoitella suotuisia sosiaalisia taitoja, kuten asioiden sopimista. Kiusaamistilanne tulee aina selvittää, mikä usein tapahtuu asiasta keskustelemalla kaikkien tilanteen osapuolien kanssa. Päiväkodissa kiusaamisella on yleensä myös seuraamuksia: esimerkiksi yksi yleisesti käytetty menetelmä on jäähyenkki tai jäähyille joutuminen. Pienille lapsille seuraamukseksi saattaa riittää sekin, että aikuinen näyttää ottavansa tilanteen vakavasti, mikä kertoo lapselle, ettei hänen toimintansa ole hyväksyttävää. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 19 – 22)

Lasten perheet ja heidän vanhempansa ovat tärkeässä asemassa paitsi kiusaamisen ehkäisyssä, myös lasten yleisten asenteiden ja arvojen kehittämisessä. Kuten Salmivallikin (2010, 95) toteaa, vanhempien merkityksestä lasten kasvattajana voisi tutkia vaikka kuinka monelta kantilta, mutta kuten Salmivalli omassa kiusaamista käsittelevässä tutkimuksessaan, myös tässä tutkimuksessa käsitellään vanhempien osuutta vain kiusaamisen ehkäisyn kannalta aiheen rajaamiseksi. Tältä kannalta aiheen käsittely on kuitenkin tärkeää, sillä vanhempien kotona tekemällä työllä on merkittävä osuus kiusaamisen vähentämisessä (Mts. 95). Vanhempien tulee olla tietoisia kiusaamisilmiöstä ja keskustella asiasta lapsen kanssa kotona, sillä kiusaaminen on jokaisen vanhemman asia (Mts. 95 – 96).

Onnistunut kiusaamisen ehkäisy edellyttää kasvatuskumppanuutta päiväkodin ja kodin välillä (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 46). Siinä missä vanhempien tulee olla tietoisia päiväkodin tapahtumista, myös päiväkodin työntekijöiden tulee tietää kodin tapahtumista: kiusattu lapsi voi esimerkiksi tuoda tilanteensa ilmi vain kotona vaikkapa haluttomuutena lähteä päiväkotiin, eikä kerro kiusaamistapauksista päiväkodin aikuisille. Tärkeää on löytää yhteinen kieli kodin ja päiväkodin välille: sekä vanhempien että työntekijöiden tulee ottaa toistensa asettamat huolenaiheet vakavasti ilman syyllistämistä. (Mts. 46)

Kiusaamisen ehkäisy päiväkodissa on kokonaisvaltaista työskentelyä monilla eri osa-alueilla. Ehkä konkreettisimman tavan, lasten toiminnan havainnoinnin, lisäksi kiusaamisen ehkäisy edellyttää päiväkodilta turvallista ja myönteistä ilmapiiriä, jossa lapsi tuntee olonsa hyväksytyksi sekä yksilönä että vertaisryhmän jäsenenä. Aikuisten tulee tuntea lapset ja heidän yksilölliset tarpeensa osatakseen auttaa heitä kehittämään itsetuntoaan ja havaitakseen seikkoja, jotka saattavat aiheuttaa lasten syrjäytymistä vertaisryhmästä, kuten aggressiivisuutta, torjutuksi tulemista ja syrjään vetäytymistä. Kiusaamista ehkäisevän työn pohjana toimii tapa- ja moraalikasvatus. (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 35)

Kirves ja Stoor-Grenner (2010a, 11) suosittelevat kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatimista osaksi päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmaa, jotta tietoisuus kiusaamisesta ilmiönä lisääntyisi. Johdonmukainen, yhteistyöllä tuotettu suunnitelma sitoo ja motivoi työntekijöitä kiusaamisen vastaiseen työhön, tuottaa enemmän tulosta ja helpottaa työn arviointia. Tärkeänä osana on myös lasten vanhempien ja perheiden kanssa tehtävä yhteistyö, jota suunnitelma auttaa lisäämään ja selkeyttämään. (Mts. 11)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Kiusaamisilmiötä yleensä, ja erityisesti koulukiusaamista on tutkittu varsin paljon, mutta vasta viime vuosina on alettu kiinnittää huomiota pienten lasten keskuudessa tapahtuvaan kiusaamiseen. Alle kouluikäisten lasten kiusaamisesta on vielä verrattain vähän tutkimuksia.

Yhtenä tärkeimmistä pienten lasten kiusaamista käsittelevistä tutkimuksista nousee esiin Laura Kirveksen ja Maria Stoor-Grennerin Mannerheimin Lastensuojeluliitolle tekemä selvitys *Kiusaavatko pienetkin lapset?*, jota on tässäkin tutkimuksessa käytetty lähteenä. Aiheesta on tehty myös pro graduja, lukuisia opinnäytetöitä ja muita pienimuotoisempia tutkimuksia. Suosittuja näkökulmia esimerkiksi opinnäytetöihin ovat olleet lasten tai työntekijöiden mietteet kiusaamisesta, mutta myös muutama kiusaamisen ehkäisyyn keskittyvä opinnäytetyö on jo tehty, kuten Kati Haapasen *”Olemalla läsnä” – lasten kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen* (2011) sekä Kirsi Ketolan ja Tiina Långin *Kiusaamisen ehkäisy Päiväkoti Menninkotkossa* (2011), missä myös oli laadittu päiväkodille kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma.

Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen. Tarkoituksena ei ole tehdä yleistyksiä, vaan käsitellä tapauksia ainutlaatuisina ja mahdollisesti nostaa esiin ilmiön kannalta merkittäviä seikkoja. Laadullinen tutkimus on kokonaisvaltaista tiedon hankintaa, jossa suositaan ihmistä tiedon keruun instrumenttina. Tämän vuoksi tapana aineiston hankinnassa on tapana käyttää laadullisia metodeja, kuten haastattelua ja havainnointia, joissa tutkittavien omat näkökulmat tulevat parhaiten esille. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161, 164, 182)

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta parantaa tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisen kaikista vaiheista (Hirsjärvi ym. 2009, 232), joten pyrin tutkimuksen esittelyn yhteydessä kuvaamaan tutkimusprosessia ja sen eri vaiheita mahdollisimman tarkasti.

5.1 Tutkimustehtävä ja kohderyhmä

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli siis **selvittää päiväkodin työntekijöiden ja lasten käsityksiä ja kokemuksia päiväkotikiusaamisesta ja siitä, miten sitä voi tunnistaa ja ehkäistä, sekä laatia päiväkodille kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma.**

Halusin tutkia sekä päiväkodin työntekijöitä että asiakkaita, eli tässä tapauksessa lapsia, saadakseni mahdollisimman monipuolisesti tietoa tutkimuskysymystäni varten. Koska kyse oli nimenomaan tutkittavien henkilökohtaisten näkemysten selvittämisestä, tutkimusmuodoksi valikoitui laadullinen tutkimus ja tutkimusmenetelmäksi haastattelu, koska siinä korostuu ihmisen subjektiivisuus ja mahdollisuus tuoda vapaasti esille omia mielipiteitään (Hirsjärvi ym. 2009, 205).

Suoritin tutkimukseni yksityisessä jyvaskyläläisessä päiväkodissa, missä tein samanaikaisesti syventävää harjoittelua.

Lapsikohderyhmäksi valitsin päiväkodin kaksi vanhempien lasten ryhmää, joissa oli yhteensä 29 5-7-vuotiasta lasta. 5-vuotiaiden ryhmässä oli 10 lasta, kun taas esikouluryhmässä on 19 lasta. Olin tutkimuksen suorittamisen aikana harjoittelussa päiväkodin 3-4-vuotiaiden lasten ryhmässä, mutta halusin haastatella hieman vanhempia lapsia, koska haastattelu edellyttää tiettyjä sosiaalisia, kognitiivisia ja kielellisiä kykyjä, jotka ovat 5-7-vuotiailla huomattavasti kehittyneempiä. Esimerkiksi Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 129) mukaan tutkimushaastattelujen alaikäraja voisi olla noin neljässä ikävuodessa.

Kiusaamisen ehkäisyä tukevaa suunnitelmaa ajatellen suunnittelin haastattelevani kaikkia päiväkodin työntekijöitä, jotta kaikilla olisi mahdollisuus tuoda oma mielipiteensä esille, sillä suunnitelma laatiminen edellyttää päiväkodin yhteistä arvokeskustelua (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 57).

5.2 Haastattelu tutkimusmenetelmänä

Haastattelu on kvalitatiivisen tutkimuksen päämenetelmä. Sitä käytetään, kun tahdotaan korostaa ihmistä tutkimustilanteessa subjektina ja antaa hänelle mahdollisuus vastata vapaasti sekä tuoda esille omia näkemyksiään aiheesta. Haastattelun etuna on myös mahdollisuus selventää ja syventää haastattelussa saatuja tietoja sekä sijoittaa niitä laajempaan kontekstiin, koska haastattelija voi nähdä haastateltavan ilmeet ja eleet. Haastattelu on myös joidenkin tutkijoiden mukaan hyvä menetelmä, jos tutkitaan arkoja tai vaikeita aiheita. (Hirsjärvi ym. 2009, 205)

Näiden seikkojen vuoksi päädyin valitsemaan tutkimusmenetelmäksi haastattelun. Valintaani vaikutti myös haluni tutkia lapsia ja heidän mielipiteitään: ainakin suurimmalta osalta, jos ei kaikilta, päiväkotikäisiltä lapsilta puuttuu kyselylomakkeiden vaatima luku- ja kirjoitustaito. Kiusaaminen on myös aihe, jonka voisi luokitella araksi tai vaikeaksi – haastattelutilanne oli myös siinä mielessä edullinen, että saatoin tutkia lasten eleitä ja ilmeitä heidän vastatessaan kysymyksiin.

Lasten haastattelut

Haastatteluja varten laadin lupalomakkeen (liite 1), jossa pyysin lupaa lasten haastatteluun opinnäytetyötäni varten. Lähetin lasten vanhemmille kaiken kaikkiaan 28 lupalomaketta, eli kaikille paitsi yhden lapsen vanhemmille, koska kyseisen lapsen tiedettiin jo etukäteen olevan poissa haastattelujen aikana.

Lupalomakkeita palautettiin 17 kappaletta, eli sain luvan 17 lapsen haastatteluun. Päädyin lopulta haastattelemaan 14 lasta, kahdeksaa tyttöä ja kuutta poikaa, loppujen lasten poissaolon vuoksi haastatteluajankohtana. Lapsista kolme oli 5-vuotiaiden ryhmästä ja loput 11 esikoululaisia. Haastateltavista lapsista suurin osa, eli kymmenen lasta, oli 6-vuotiaita. Lapsista kaksi oli 5-vuotiaita, ja kaksi lasta oli jo täyttänyt 7 vuotta.

Haastattelut toteutettiin aikavälillä 10. – 12.4.2013, syventävän harjoitteluni viimeisellä viikolla: halusin ennen haastatteluja tutustua lapsiin ja havainnoida heidän käytöstään lapsiryhmässä. Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 130) mukaan onkin tärkeää, että lapsi voisi etukäteen tutustua haastattelijaan, jotta ei vierastaisi tätä haastattelussa. Vaikka tein harjoittelua eri lapsiryhmässä kuin missä haastattelut lopulta toteutin, olin kuitenkin tutustunut kaikkiin lapsiin päiväkodin avoimen rakenteen ansiosta.

Toteutin lasten haastattelut puolistrukturoituina haastatteluina käyttäen apuna kyselylomakkeita (liite 2), joihin täytin lasten vastaukset. Kyselylomake sisälsi *avoimia kysymyksiä* liittyen lasten kokemuksiin ja havaintoihin päiväkotikiusaamisesta sekä sen ehkäisyyn. Avoimilla kysymyksillä tarkoitetaan nimensä mukaisesti sitä, että kerrallaan kysytään vain yksi kysymys, johon vastauksen saa muotoilla vapaasti (Hirsjärvi ym. 2009, 198).

Strukturoiduissa haastatteluissa esitettävät kysymykset ja niiden esittämisjärjestys on määritelty etukäteen (Hirsjärvi ym. 2009, 208), kun taas puolistrukturoidulle haastattelulle on ominaista, ettei kaikkia haastattelun näkökohtia ole lyöty lukkoon (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47). Puolistrukturoitu näkyi haastatteluissa siinä, että saatoin esimerkiksi kysyä kysymyksen eri tavalla tai avata sitä konkreettisilla esimerkeillä, jos lapset eivät ymmärtäneet valmiiksi muotoilemaani kysymystä. Joissain kohdissa vaihdoin myös kysymysten järjestystä, jos se tuntui tarpeelliselta, esimerkiksi jos keskustelu oli ohjautunut jo jonkin toisen kysymyksen suuntaan.

Otin myös lasten mielipiteen huomioon kysymällä, tahtoisiko hän tulla haastateltavaksi. Haastateltavan motivaatio on keskeistä haastattelun onnistumisen kannalta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 126), joten en tahtonut pakottaa ketään vastaamaan kysymyksiin vasten tahtoaan. Suurin osa lapsista tuli haastateltavaksi mielellään, ja ainoastaan yksi lapsi ilmaisi haluttomuuttaan kysymällä, onko pakko tulla. Kerroin haastattelun olevan vapaaehtoista, ja lapsi päättikin loppujen lopuksi tulla haastateltavaksi. Yksikään 14 haastatellusta ei siis kieltäytynyt osallistumasta.

Haastattelut suoritettiin päiväkodin tiloissa sellaisissa huoneissa, jotka olivat haastatteluhetkellä vapaina. Suurin osa haastatteluista tehtiin yhdessä leikkihuoneista, mutta muutama haastattelu pidettiin päiväkodin esikoululaisten työtilassa. Asetuin lapsen kanssa samalle tasolle, eli leikkihuoneessa istuimme vierekkäin sieltä löytyvälle sohvalle ja esikoululaisten huoneessa asetuin molemmat työpöydän ääreen vähentääkseni auktoriteettiani tilanteessa ja tehdäkseni siitä lapselle rennomman ja keskusteleavamman. Haastattelutilanne voi olla haastateltavalle, varsinkin lapselle, uhkaava tai jännittävä tilanne (Hirsjärvi ym. 2009, 206).

Haastattelutilanteen tulisi olla rauhallinen ja keskeytyksetön. Haastattelutilat olivat tämän kannalta otollisia, sillä ne olivat päiväkodin hieman syrjäisempiä huoneita, joihin suurempien, enemmän käytettyjen tilojen äänet eivät kuuluneet. Päiväkodin työntekijät myös pystyivät tarvittaessa estämään muita lapsia keskeyttämästä haastattelua. Kahden haastattelun yhteydessä työntekijä kuitenkin tuli huoneeseen hakemaan tarvikkeita, minkä ajaksi keskeytin haastattelun. Tällä tavoin pyrin lisäämään tilanteen luottamuksellisuutta.

Haastattelun aluksi selvitin lapselle tekeväni tutkimusta koulutehtävääni varten kiusaamisesta päiväkodissa ja tähdensin sitä seikkaa, ettei haastattelussa ole oikeita tai vääriä vastauksia, vaan lapsi saa kertoa oman mielipiteensä asioista. Kerroin myös vastausten olevan luottamuksellisia, eli en kertoisi niitä eteenpäin päiväkodin muille työntekijöille. Tällä pyrin lisäämään lasten rehellisyyttä haastattelutilanteessa, sillä haastateltavilla on yleensä taipumus antaa sosiaalisesti hyväksyttävämpiä vastauksia (Hirsjärvi ym. 2009, 206) – tässä tilanteessa esimerkiksi kysymys siitä, onko lapsi itse kiusannut muita päiväkodissa, oli erityisen haasteellinen.

Lapsia haastateltaessa tulee ottaa huomioon heidän keskittymiskykynsä rajallisuus: lapsen haastattelu tulee olla lyhyt, jotta hän jaksaa keskittyä koko haastattelun ajan (Hirsjärvi & Hurme 2000, 130). Haastattelut kestivät siis keskimäärin 10 minuuttia, mikä oli mielestäni sopiva aika: lapset jaksoivat vastata kaikkiin kysymyksiin yhtä lasta lukuun ottamatta. Tämä kyseinen lapsi vastaili kysymyksiin epämääräisesti, kyseli toistuvasti kauanko haastattelu vielä kestää, liikehti levottomasti ja lopulta

poistui paikalta kesken haastattelun. Koska haastateltavan motivaatio on tärkeää haastattelun onnistumisen kannalta, annoin lapsen palata takaisin leikkiin. Syynä kyseisen lapsen motivaation puutteeseen voi olla esimerkiksi haastattelun tylsyys: Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 128) mukaan Garbarino ja Stott (1992) määrittelevät haastattelun aikuisille ominaiseksi tavaksi; lapset eivät haastattele toisiaan tai aikuisia. Kyseisellä lapsella ei myöskään välttämättä ollut tietoa haastattelun aiheesta, eikä hän siis yksinkertaisesti osannut vastata sitä koskeviin kysymyksiin. Oman arvioni mukaan yksi todennäköinen syy oli haastatteluhetkeä edeltänyt tilanne: kyseisellä lapsella oli ollut kiinnostava leikki itseään vanhempien lasten kanssa, ja lapsi halusi palata leikkiin mahdollisimman nopeasti. Eri hetkellä toteutettu haastattelu olisi näin ollen voinut vaikuttaa lapsen motivaatioon positiivisesti.

Lasten ikä- ja kehitystaso tulee ottaa huomioon haastattelukysymyksiä muotoillessa. Kysymysten tulee olla lyhyitä ja niissä tulee käyttää lapsille tuttuja sanoja ja käsitteitä – esimerkiksi kiusaamisen käsite voi olla lapsille hankala. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 129 – 131)

Haastatteluiden tallentaminen jossain muodossa on välttämätöntä tutkimuksen kannalta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 75). Lasten haastatteluiden aikana kirjasin heidän vastauksensa ylös valmiiksi tulostamiini lomakkeisiin. Alun perin minun oli aikomus nauhoittaa haastattelut, mutta päädyin lopulta kirjaamaan vastaukset ylös käsin, mikä osoittautui mielestäni hyväksi ratkaisuksi: lasten vastaukset olivat sen verran lyhyitä, että usein sain ne kopioitua paperille sanasta sanaan. Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 129) mukaan lasten vastaukset haastatteluissa ovat yleisestikin melko lyhyitä ja pintapuolisia esimerkiksi sanavaraston pienuuden vuoksi.

Haastattelun lopuksi lapset saivat valita itselleen tarroja palkkioksi haastattelusta. Harkitsin pitkään palkkion antamista pohtien esimerkiksi sitä, vaikuttaisiko se lasten haastatteluun keskittymiseen, jos he tietäisivät tovereidensa saaneen siitä tarroja ja yrittäisivät vain kiirehtiä haastattelun läpi palkkiota odottaen, mutta mielestäni se ei vaikuttanut tilanteisiin mitenkään. Lapset olivat yleisesti ottaen iloisia saamastaan pienestä palkinnosta.

Työntekijöiden haastattelut

Päiväkodin työntekijöiden haastattelut toteutettiin 18.4.2013. Haastattelin päiväkodin seitsemästä työntekijästä kuutta; olisin mielusti haastatellut kaikkia, mutta eräs työntekijöistä oli sairaana. Haastatelluista työntekijöistä viisi työskenteli päiväkodissa lastentarhanopettajina: kaksi heistä oli sosionomeja ja yksi sosiaalialan ohjaaja. Yksi haastatelluista työskenteli lastenhoitajana.

Yhden vakituisen työntekijän puuttumisen sekä muiden arkijärjestyksestä poikkeavien tapahtumien vuoksi sopivia haastattelu-aikoja ei meinannut löytyä, joten yksilöhaastattelujen sijaan haastattelin työntekijöitä pareittain, jolloin säästyi aikaa. Parihaastattelu on yksi ryhmähaastattelun alamuoto ja tehokas tiedonkeruuntapa, sillä siinä saadaan tietoja usealta henkilöltä yhtä aikaa (Hirsjärvi ym. 2009, 210). Ryhmähaastattelussa, kuten haastattelussa itsessään tiedonkeruumuotona, on hyötynsä ja haittansa. Ryhmä saattaa joko edistää haastattelun onnistumista, jos haastateltavat esimerkiksi pääsevät täydentämään toistensa mielteitä, mutta vastaavasti myös toisten haastateltavien mielipiteet voivat jäädä dominoivampien vastaajien varjoon (Mts. 211).

Hirsjärven ja muiden (2009, 211) mukaan Sulkunen (1990) on arvioinut ryhmähaastattelun mielekkääksi tavaksi eri ryhmien näkemyksiä ja arvoja tutkittaessa. Koska tahdoin nimenomaan selvittää päiväkodin työntekijöiden arvoja ja näkemyksiä kiusaamisesta, näin parihaastattelun edullisena tilanteena, koska siinä työntekijät pääsivät keskustelemaan keskenään aiheesta.

Haastattelut toteutettiin samalla periaatteella kuin lasten, eli puolistrukturoituina haastatteluina (liite 3). Työntekijöiden haastattelut kestivät noin 15 – 20 minuuttia, ja äänitin ne digitaalisella nauhurilla myöhempää tarkastelua varten. Haastattelin työntekijöitä päiväkodin esikouluhuoneessa, jossa tein muutaman lasten haastattelunkin: asetimme kaikki kolme pöydän ympärille, ja laitoin nauhurin pöydän keskelle parhaan äänenlaadun takaamiseksi: äänitettävän ryhmähaastattelun haittana voi olla haastateltavien äänten sekoittuminen nauhalla (Hirsjärvi ym. 2009, 211).

Haastattelut sujuivat pääasiassa keskeytyksettä, joskin yhden haastattelun aikana toisen työntekijöistä täytyi käydä ohjeistamassa huoneen ulkopuolella koväänisesti leikkiviä lapsia olemaan hiljempaa.

Työntekijöiden haastatteluiden aikana en tehnyt lainkaan muistiinpanoja. Viimeisen haastattelun loppupuolella nauhurin muisti tuli kuitenkin täyteen, ja koska en ollut varautunut tilanteeseen, jouduin tekemään loppuhaastattelun ajan muistiinpanoja käsin paperille. Tilanne oli valitettava, mutta en usko sen vaikuttaneen mihinkään, koska kyse oli vain muutaman minuutin keskustelusta.

5.3 Tutkimusaineiston analysointi

Haastatteluaineiston purkuun on syytä ryhtyä mahdollisimman pian sen keruun jälkeen: tutkimus on tällöin vielä tuore ja tutkijaa inspiroiva, ja sitä on helpompi täydentää ja selvittää heti haastatteluiden jälkeen. Aineiston nopea purku parantaa myös tutkimuksen luotettavuutta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 185).

Usein laadullisen tutkimuksen analyysi alkaa jo itse haastattelutilanteissa, jolloin tutkija voi tehdä erilaisia havaintoja sekä tutkituista ilmiöistä sekä haastateltavista henkilöistä. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 135 - 136). Ryhdyinkin purkamaan tutkimusaineistoa heti sen keräämisen jälkeen litteroimalla saamani tutkimusmateriaalin tietokoneelle.

Litterointi eli puhtaaksikirjoitus on menetelmä, jossa esimerkiksi nauhoituksen avulla saatu materiaali tuotetaan tekstiksi. Se voidaan tehdä koko haastatteludialogista tai vain osasta haastattelua tarpeesta riippuen. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 138)

Jaoin lasten haastatteluiden yhteydessä tuotetut haastattelulomakkeet tyttöjen ja poikien vastauksiin, ja numeroin näiden molempien ryhmien vastaajat satunnaisessa järjestyksessä voidakseni lasten vastauksia lainatessani viitata lapsiin selkeämmin yksilöinä: suurin osa haastatelluista oli 6-vuotiaita, joten esimerkiksi pelkkä merkintä ”tyttö, 6 vuotta” ei antaisi selkeää kuvaa siitä, keneen vastanneista viitataan.

Mahdollisissa lainauksissa haastateltuihin tyttöihin siis viitataan merkinnällä Tyttö 1 – 8 ja poikiin Poika 1 – 4.

Numeroinnin jälkeen kirjoitin vastaukset haastattelulomakkeista puhtaaksi tietokoneelle. Lajittelin vastaukset vastaajan sukupuolen mukaan, ja päiväkodin kiusaamista käsittelevissä kysymyksissä kiusaamisen psyykkisten, fyysisten ja sanallisten muotojen mukaan.

Työntekijöiden parihaastattelujen aikana en tehnyt ollenkaan muistiinpanoja lukuun ottamatta viimeisen haastattelun loppua, jolloin nauhurista loppui muistitila. Tämän vuoksi litteroin nauhoittamani haastattelut kokonaan lukuun ottamatta kohtia, joissa esitin varsinaiset haastattelukysymykset. Litteroinnin jälkeen pystyin tarkastelemaan ja vertailemaan saamaani aineistoa kysymyskohtaisesti.

Numeroin työntekijät selvyiden vuoksi haastattelujärjestyksessä, ja heihin viitataan tutkimustulosten esittelyssä merkinnällä Työntekijä 1 – 6.

Käytin yhtenä lasten haastattelujen analyysitapana laskemista, eli sen selvittämistä, kuinka monta kertaa tietty ilmiö esiintyy tutkimusmateriaalissa (Hirsjärvi & Hurme 2000, 172). Laskeminen on perinteisesti kvantitatiivisessa tutkimuksessa käytetty menetelmä, mutta sen käyttöä kvantitatiivisessa tutkimuksessa on Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 172) mukaan puolustanut esimerkiksi Silverman (1993) sanomalla ”numeroiden puhuvan”. Käytin laskemista menetelmänä tutkimuksessa numeerisesti mitattavissa olevien asioiden, kuten esimerkiksi kiusaamista kokeneiden lasten lukumäärän ja lasten mainitsemien kiusaamistapojen suhteen. Lisäsin tutkimustulosten esittelyyn myös kuviot näistä kahdesta seikasta, sekä yleisen luettelon lasten mainitsemista kiusaamistavoista selventääkseni asiaa lukijalle.

Pääasiallisena analyysitapana sekä työntekijöiden että lasten haastatteluissa käytin haastattelujen teemoittelua, eli useista haastatteluvastauksista esille nousseiden piirteiden tarkastelua (Hirsjärvi & Hurme 2000, 173).

Haastatteluita analysoidessani jaoin lasten ja työntekijöiden materiaalit kahteen pääteemaan: kiusaamiseen ja kiusaamisen ehkäisyyn liittyviin vastauksiin. Lasten kohdalla ensimmäinen teema sisälsi lasten kokemukset ja näkemykset kiusaamisesta

sekä kiusatun, kiusaajan että sivustakatsojan näkökulmista, ja jälkimmäinen teema lasten kokemukset ja näkemykset kiusaamiseen puuttumisesta ja sen ehkäisystä päiväkodissa.

Työntekijöiden kohdalla puolestaan ensimmäinen teema muodostui heidän havainnoistaan päiväkotikiusaamista koskien ja toinen heidän tavoistaan puuttua kiusaamiseen sekä keinoista kiusaamisen ehkäisyyn.

5.4 Luotettavuus ja eettisyys

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta parantaa tarkka selvitys tutkimuksen kaikista vaiheista. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi selvää ja todenmukaista kerrontaa aineiston tuottamisen olosuhteista, kuten haastattelupaikoista, haastatteluun käytetystä ajasta, mahdollisista häiriötekijöistä ja virhetulkintoista sekä tutkijan omaa itsearviointia tilanteesta. (Hirsjärvi ym. 2009, 232)

Tutkimuksen tuloksia tulkitessaan tutkijan tulisi perustella tulkintojaan ja perustaa ne johonkin, esimerkiksi lähdeaineistoon. Tutkimuksen lukijaa auttaa tutkimustulosten rikastuttaminen esimerkiksi suorien haastatteluotteiden käytöllä. (Mts. 233)

Varsinkin kvantitatiivisten tutkimusten luotettavuuden arvioinnissa on käytetty reliabeliuden ja validiuden termejä.

Tutkimuksen *reliabeliudella* tarkoitetaan sitä, että tutkittaessa samaa henkilöä joko useammalla tutkimuskerralla tai useamman tutkijan toimesta saadaan sama tulos (Hirsjärvi & Hurme 2000, 186). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa, jossa haastatellaan lapsia, ei reliabelius ole ehkä paras tapa arvioida tutkimuksen luotettavuutta: tutkimustulokset ja lasten antamat haastatteluvastaukset saattavat vaihdella esimerkiksi lasten mielialan sekä haastattelijan mukaan: lapset saattavat esimerkiksi vierastaa täysin ulkopuolista, päiväkotiin haastattelemaan tulevaa henkilöä.

Myöskään *validius*, eli ”tutkimuksen kyky mitata juuri sitä, mitä on tarkoitus mitata”, ei ole kovin toimiva luotettavuuden mittari kvalitatiivisissa tutkimuksissa, ja voidaan ajatella, ettei tapaustutkimuksia voida arvioida yleisinä, vaan ainoastaan yksittäisinä tapauksina (Hirsjärvi ym. 2009, 231 – 232).

Sekä kvantitatiivisten että kvalitatiivisten tutkimusten luotettavuuden parantamisen menetelmänä voidaan käyttää *triangulaatiota*, jolla tarkoitetaan useiden eri menetelmien käyttöä tutkimuksessa. Triangulaatio voidaan jakaa neljään eri tyyppiin, joista tyypillisin on metodologinen triangulaatio, millä tarkoitetaan erilaisten tutkimusmenetelmien käyttöä samassa tutkimuksessa, kuten esimerkiksi haastattelua ja havainnointia. Tutkijatriangulaatio puolestaan merkitsee useamman tutkijan käyttöä tutkimuksen aikana, varsinkin analysoinnissa. Teoreettisessa triangulaatiossa on kyse ilmiön käsittelystä useiden eri teorioiden näkökulmasta, ja aineistotriangulaatiolla tarkoitetaan saman ongelman ratkaisua useita eri tutkimusaineistoja keräten. (Hirsjärvi ym. 2009, 233)

Tutkimukseni voitaisiin nähdä aineistotriangulaatiota käyttävänä: tutkin päiväkodin kiusaamiskäsityksiä sekä lasten että työntekijöiden näkökulmasta saaden näin ollen kaksi aineistoa.

Tutkimus voi olla eettisesti hyväksyttävää, jos tutkimus on suoritettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla (Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2012, 6). Näitä hyvän tieteellisen käytännön lähtökohtia ovat esimerkiksi rehellinen, huolellinen ja tarkka tutkimustyö, jossa otetaan huomioon muiden tutkijoiden saavutukset ja työt asianmukaisella tavalla (Mts. 6). Käytännössä tämä tarkoittaa viitteiden ja lähteiden merkitsemistä tutkimukseen: muuten tutkija antaa vaikutelman, että kaikki tieto on hänen omaansa, ja häntä voidaan syyttää plagioinnista.

Toteutin tutkimukseni säilyttäen sekä päiväkodin, sen työntekijöiden että lasten anonymiteetit. Tutkimuksesta käy ilmi ainoastaan haastateltujen lasten iät ja sukupuolet, koska koen niiden olevan relevantteja tutkimustulosten kannalta: sukupuolta käsitellään esimerkiksi lasten kiusaamisen sukupuolierojen tutkiskelun yhteydessä, ja lasten iän kertominen auttaa muodostamaan käsitystä heidän ikä- ja kehitystasostaan.

Tutkimuksen yhteydessä tuotettu materiaali, joka saattaisi paljastaa haastateltujen anonymiteetin vaarantavia seikkoja, tuhottiin aineiston litteroinnin jälkeen. Kyseessä olivat lasten haastattelujen lupalomakkeet, työntekijöiden äänitetyt haastattelut

sekä lasten haastatteluista kerätty lomakeaineisto, vaikka se laadittiinkin jo alun perin nimettömänä.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Lasten haastattelut

6.1.1 Lasten käsitykset ja kokemukset kiusaamisesta

Ensimmäiseksi pyysin lapsia kertomaan omin sanoin, mitä kiusaaminen heidän mielestään on. Aikuisista selkeiltä tuntuvat käsitteet, kuten kiusaaminen, voivat olla lapsista hankalia selittää, mutta suurin osa lapsista kuitenkin osasi vastata jotain välittömästi, ja loputkin osasivat kertoa mielipiteensä, kun avasin kysymystä hieman enemmän, esimerkiksi kysymällä, mitä yleensä on tapahtunut, jos lapsi itse tai jokin toinen lapsi on sanonut tullessa kiusatuksi.

Haastatteluvastausten tarkastelun jälkeen pystyin jakamaan lasten määritelmät kiusaamisesta karkeasti kahteen ryhmään:

Viisi lapsista määritteli kiusaamisen abstraktimmalla tasolla, esimerkiksi ”joku tekee toiselle pahaa” (**Tyttö 5, 6 vuotta**) tai ”että on toiselle ilkeä” (**Tyttö 3, 6 v.**). Kaikki viisi näistä lapsista liitti sanaan ”kiusaaminen” negatiivisia piirteitä. Neljä näistä vastaajista oli tyttöjä.

Loput 9 lasta antoivat kiusaamisesta konkreettisempia esimerkkejä, jotka Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010b, 4) mainitseman Höistadin (2005) kehittämän jaottelun mukaan jaoin fyysiseen, psyykkiseen ja sanalliseen kiusaamiseen. Moni lapsista antoi vastatessaan useita esimerkkejä kiusaamisesta.

Kuusi näistä yhdeksästä lapsesta mainitsi vastauksissaan fyysiseen kiusaamiseen luokiteltavia esimerkkejä, kuten tönimisen, jonka mainitsi neljä lasta. Kolme lasta mainitsi lyömisen ja potkimisen.

Viisi lasta antoi esimerkkejä sanallisesta ja psyykkisestä kiusaamisesta. Sanallisesta kiusaamisesta mainittiin lällättely, leikin häiritseminen, nimittely ja härnääminen. Psyykkisestä kiusaamisesta mainittiin kaksi esimerkkiä, kielen näyttäminen sekä toisen käskyttäminen: haastateltava, **6-vuotias poika (5)**, kertoi tässä tapauksessa pitkän esimerkin, jossa lapsi potkaisee pallon kauas ja kääkee toisen hakea sen – asian konkretisoimiseksi määrittelin tämän toisen ”pompottamiseksi” tai käskyttämiseksi.

Näiden vastausten perusteella 5-7-vuotiaat lapset määrittävät kiusaamista vielä enimmäkseen konkreettisesti, kuten lyömiseksi ja potkimiseksi. Esikoulu-ikäiset ja sitä vanhemmat lapset kuitenkin alkavat sisäistää kiusaamisen olevan laajempi käsite, esimerkiksi ”kaverit tekee sillee että toiseen sattuu” (**Tyttö 2, 6 v.**).

Kiusaamistavoista puhuttaessa suurin osa lapsista mainitsi fyysisen kiusaamisen muotoja, mikä onkin tämän tutkimusaineiston perusteella yleisin kiusaamismuoto päiväkodissa (ks. kuvio 2).

14 lapsesta 10 mainitsi tulleen kiusatuksi päiväkodissa (ks. kuvio 1). Lisäksi kaksi totesi tulleen kiusatuksi joskus. Kaksi poikaa vastasi, ettei heitä ollut kiusattu. Kysyttäessä kuka lapsia on kiusannut, vastasi 10 lapsista kiusaajina olleen poikia. Näistä vastaajista 7 oli tyttöjä. Myös tytöt mainittiin kiusaajiksi, mutta vain kahden lapsen toimesta. Vastaukset ovat yhteisiä aiempien tutkimusten kanssa: niiden mukaan pojat ovat tyttöjä useammin osallisina kiusaamistilanteissa, ja he kiusaavat sekä poikia että tyttöjä, kun taas poikia kiusaavat useimmiten vain toiset pojat (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 37).

Kysyin myös lapsilta, miten heitä itseään on kiusattu, ja 9 lapsista osasi kertoa joitain esimerkkejä. Viisi heistä mainitsi kiusaamisen liittyneen leikkitilanteisiin: joku toinen lapsi on tullut häiritsemään leikkiä, lapsi ei ole itse päässyt leikkiin mukaan tai häneltä on kielletty tietyillä leluilla leikkiminen. Näistä kaksi jälkimmäistä ovat esimerkkejä psyykkisestä kiusaamisesta.

Loput lapset antoivat sekalaisia vastauksia muista kiusaamismuodoista. Sanallisesta kiusaamisesta mainittiin nimittely, esimerkiksi ”on sanottu rumasti” (**Tyttö 3, 6 v.**). Fyysisestä kiusaamisesta puolestaan nousi esiin jahtaaminen, seuraaminen, jonnekin väkisin vieminen, lumipalloilla ja kävyillä heitteleminen, ”nyrkit pystyssä oleminen” eli lyömisellä uhkaaminen sekä töniminen.

Jos lapset osasivat vastata tarkemmin, pyysin heitä täsmentämään, missä kiusaamista on tapahtunut. Seitsemästä vastaajasta viisi mainitsi tulleen kiusatuksi ulkona, mikä on varmasti potentiaalinen paikka kiusaamiselle: tilaa on enemmän, kaikki lapset ovat samassa tilassa ja aikuisia vähemmän, mikä tekee kiusaamisen havaitsemisesta vaikeampaa.

Lapset saivat myös kertoa, miltä kiusaaminen oli heistä tuntunut. Kaikki mainitsivat negatiivisia tunteita: kiusaaminen oli suurimmasta osasta tuntunut ”pahalta”. Kysyin myös lapsilta, osaisivatko he kertoa, miksi kiusaaminen tuntui siltä, miltä se kenestäkin tuntui. 12 vastaajasta seitsemän vastasi tähän kysymykseen. Kahden lapsen mielestä kiusaaminen tuntui pahalta ja huonolta, koska se häiritsi heidän leikkiään. Kolmen mielestä paha mieli johtui fyysisestä kivusta, jota kiusaamisesta saattoi seurata: ”jos lyö kovasti voi sattua” (**Tyttö 7, 6 v.**).

Yhden lapsen mielestä kiusaaminen tuntui ”tylsältä”, koska ”pitää mennä kertoa opelle vaikka ei jaksais” (**Poika 1, 5 v.**).

Lapset osasivat arvioida kiusaamisen heissä herättämiä tunteita hyvin aikasidonnaisesti: he eivät juuri osanneet arvioida kiusaamisen ja sen herättämien tunteiden välistä syy-seuraus-suhdetta pidemmällä aikavälillä. Piaget’n (1977, 40) mukaan syy-seuraus-suhteiden eli kausaliteetin hahmottaminen kehittyy noin 7-vuotiaille ja sitä vanhemmille lapsille, minkä vuoksi suurin osa lapsista ei vielä osannut vastata kysymykseen tarkemmin.

Vastauksista alkoi löytyä enemmän hajontaa, kun siirryttiin keskustelemaan siitä, onko lapsi itse kiusannut muita päiväkodissa. Tiesin jo etukäteen, että tämä kyseinen kysymysosio olisi lapsille varmasti hankalin johtuen haastateltavien halusta antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia ja vastaavasti välttää epämiellyttäviä aiheita. Tämän

vuoksi korostin tässä kohdassa haastattelua vielä uudestaan sitä, että vastaukset ovat luottamuksellisia eikä niistä koidu lapsille mitään hankaluuksia.

Hirsjärven ja muiden (2009, 207) mukaan haastattelutilanteessa on tärkeää, miten haastattelija osaa tulkita haastateltavan vastauksia kulttuuristen merkitysten ja merkitysmaailmojen valossa: norminvastainen käyttäytyminen, kuten toisten kiusaaminen, on asia, jota ihmiset eivät mielellään myönnä tehneensä. Lapsetkin tietävät kiusaamisen olleen väärin, ja yrittävät turvata itseään ja asemaansa esimerkiksi mahdollista rangaistusta vastaan. Tämän vuoksi kiinnitin tässä haastattelutilanteessa erityisesti huomiota lasten käytökseen ja reaktioihin: osa lapsista epäröi tavallista pidempään ennen vastaamista ja vältteli katsekontaktia. Nämä tekijät saattavat viitata siihen, etteivät kaikki lapset vastanneet kysymykseen rehellisesti.

Kolme lapsista myönsi suoraan kiusanneensa muita, ja lisäksi kaksi lasta sanoi kiusanneensa muita ”joskus” (ks. kuvio 1). Yksi lapsi ei muistanut, oliko joskus kiusannut. Suurin osa kuitenkin vastasi kysymykseen kielteisesti.

Lasten oli myös vaikeampi muistaa tapoja, joilla he olivat muita kiusanneet, ja vain viisi heistä osasi kertoa esimerkkejä. Esimerkkejä tuli kuitenkin jälleen jokaisesta kiusaamismuodosta: fyysisestä kiusaamisesta mainittiin töniminen, tavaroiden rikkominen, tappelu ja vakoilu (”tyttöjä vakoillaan ja poikien kanssa tapellaan” - **Poika 3, 7v.**), sanallisesta kiusaamisesta nimittely ja psyykkisestä kiusaamisesta leikin ulkopuolelle jättäminen.

Kysyin myös lapsilta, osaavatko he kertoa, miksi ovat kiusanneet muita. Kolme vastaajista mainitsi kiusanneensa ”kostoksi” itseensä kohdistuneesta kiusanteosta tai hännäämisestä, kun taas kolme kertoi kiusanneensa ihan hovin vuoksi – ”joskus vaan tapahtuu niin” (**Tyttö 3, 6 v.**).

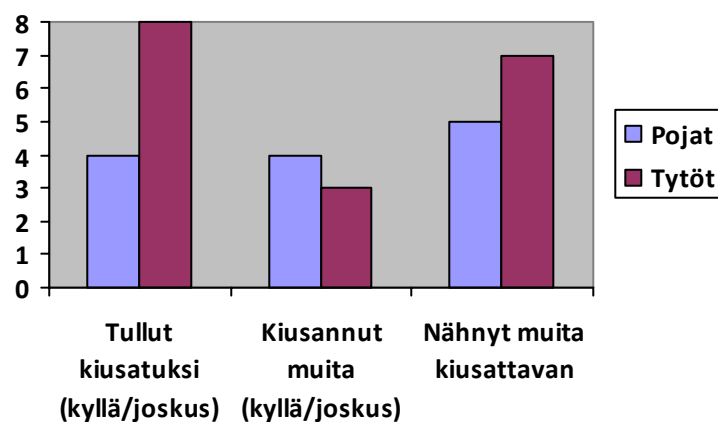
Suurin osa lapsista oli nähnyt päiväkodissa muita lapsia kiusattavan (ks. kuvio 1). Samaten suurin osa, yhteensä 11 vastaajista, sanoi näkemissään tilanteissa kiusaajana olleen pojan. Kuitenkin kolme tyttöä mainitsi nähneensä myös tytön kiusanneen toista lasta. Lasten todistamasta kiusaamisesta löytyi esimerkkejä vain

fyysisestä ja sanallisesta kiusaamisesta: fyysisestä kiusaamisesta mainittiin kävyillä heittäminen, töniminen, lyöminen ja sillä uhkailu, taklaaminen, lelun ottaminen kädestä ja asioiden rikkominen. Sanallisen kiusaamisen esimerkkejä olivat ”härkkiminen kun yrittää leikkiä” (**Tyttö 6, 6 v.**), nimittely ja ”rumasti puhuminen”.

Tässä tilanteessa psyykkisen kiusaamisen puuttuminen on oikeastaan aika luonnollista: Piaget’n teorian mukaan 5-6-vuotias lapsi on vielä egosentrinen ja ei näin ollen osaa hahmottaa asioita toisten näkökulmista, eikä siis vielä osaa sanoa, miltä esimerkiksi leikin ulkopuolelle jääminen toisesta lapsesta tuntuu (Anttila ym. 2006, 78).

Monet lapset mainitsivat vastauksissaan pojan kiusanneen heitä, varsinkin tytöt.

Tämä ulottui jopa erääseen kiusaamisen määritelmään: ”pojat tulee häiritsemään tyttöjen leikkiä” (**Tyttö 1, 6 v.**). Pojat perinteisesti nauttivat tyttöjen härnäämisestä, mikä osaltaan selittää vastauksia. Syynä tyttökiusaajien puutumiseen voi olla myös tyttöjen välinen, erityyppinen kiusaaminen, mikä on yleensä enemmän psyykkistä: leikkien ulkopuolelle jättämistä, selän takana pahaa puhumista ja syrjimistä esimerkiksi vaatteiden tai muiden ulkoisten seikkojen vuoksi. Tutkimustulosten perusteella päiväkodin lapset eivät vielä juurikaan tunnista keskuudestaan psyykkistä kiusaamista, tai eivät ainakaan tuoneet sitä vastauksissaan ilmi.

Kuvio 1. Haastateltujen lasten kokemukset päiväkotikiusaamisesta

6.1.2 Kiusaamiseen puuttuminen ja sen ehkäisy

Suurin osa haastatelluista lapsista, 10 kappaletta, menee tai menisi kertomaan kiusaamistilanteista aikuiselle. Muita vaihtoehtoja kiusaamistilanteen selvittämiseen oli lasten mielestä itsensä puolustaminen, asian selvittäminen sanallisesti ("koitan sanoa että ei saa, nätisti" - **Tyttö 5, 6v.**) ja asioiden sopiminen. Kaksi poikaa oli tarpeen tullen valmiita ratkaisemaan kiusaamistilanteen myös fyysisesti: "joskus heiluu nyrkit" (**Poika 3, 7 v.**).

Lasten mukaan aikuiset huomaavat melko usein, jos lapsia kiusataan päiväkodissa. 12 vastaajista oli sitä mieltä, että aikuiset havaitsevat kiusaamista edes joskus. Monet kuitenkin hieman epäröivät vastatessaan, ja jotkut lisäsivät vastaukseensa lieventäviä asianhaaroja, kuten "jos käy kertoo" (**Tyttö 8, 7 v.**) tai "jos ope on paikalla" (**Poika 2, 6 v.**). Jäi siis hieman epäselväksi, kokevatko lapset aikuisten huomaavan kiusaamista oma-aloitteisesti, vai vaatiiko se aloitetta lapsilta, toisin sanoen täytyykö lapsen käydä kertomassa kiusaamisesta aikuiselle.

Kaikki paitsi yksi lapsi olivat sitä mieltä, että aikuiset puuttuvat kiusaamiseen edes joskus. Yleisimmiksi tavoiksi kiusaamiseen puuttumiseen mainittiin lasten erilleen laittaminen ("tulee sanoa 'nyt pojat eri leikkeihin kun tytöt'" - **Tyttö 1, 6 v.**), sanallinen kieltäminen tai puhuttelu sekä jäähyille laittaminen. Työntekijöiden vastauksiin verrattaessa lapset osasivat nimetä kiusaamiseen puuttumisen tapoja erittäin hyvin.

Monet lapsista olivat tyytyväisiä siihen, miten aikuiset kiusaamiseen päiväkodissa puuttuvat, tai eivät osanneet sanoa, millä muulla tavalla kiusaamiseen pitäisi puuttua. Lasten mielestä jäähyille tai yksinään leikkimään joutuminen olivat hyviä rangaistuksia kiusaajille.

Kysyttäessä miten kiusaamista voisi estää, useampi lapsi mainitsi asiasta keskustelun:

"Sillee että sanoo että ei saa kiusata." (**Poika 1, 5v.**)

”Kaikille kertois ettei se tunnu kivalta ja että kaikki ymmärtäis sen.” (Tyttö 4, 6 v.)

Muita mainittuja tapoja kiusaamisen estämiseksi oli tyttöjen ja poikien tai vastaavasti kaveriporukoiden erillään leikkiminen, anteeksi antaminen ja kiltteys.

6.2 Lasten mainitsemat kiusaamistavat

Fyysinen kiusaaminen

- lyöminen
- potkiminen
- töniminen
- toisen kaataminen nurin
- pureminen
- lelujen ottaminen toisen kädestä
- tavaroiden rikkominen
- jahtaaminen
- seuraaminen
- jonnekin väkisin vieminen
- lumipalloilla / kävyillä heittäminen
- taklaaminen

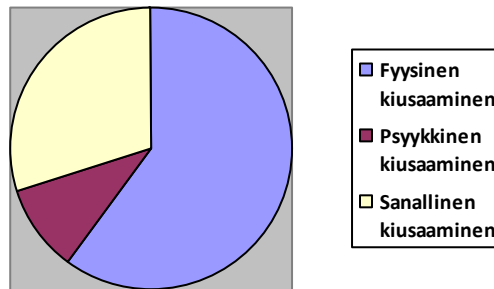
Sanallinen kiusaaminen

- lällättely
- leikin häiritseminen
- nimittely
- hännääminen

Psyykinen kiusaaminen

- uhkailu
- ilveily, kielen näyttäminen

- toisen käskyttäminen
- leikin ulkopuolelle jättäminen
- tietyillä leluilla leikkimisen kieltäminen

Kuvio 2. Jakauma lasten mainitsemista kiusaamisesimerkeistä jaoteltuna kiusaamisen eri muotoihin.

6.3 Työntekijöiden haastattelut

6.3.1 Työntekijöiden havainnot kiusaamisesta

Pyysin työntekijöitä, siinä missä lapsiakin, määrittelemään kiusaamista omin sanoin. Suurin osa heistä määritteli kiusaamisen toiminnaksi, jonka seurauksena jollekulle tulee paha mieli. Myös kiusaamisen henkiset, fyysiset ja sanalliset muodot mainittiin:

”- ehkä se on kaiken kaikkiaan jotaki sellasta, mistä jollekin osapuolelle tulee paha mieli, tai toista jollain tavalla sattuu sitten henkisesti tai fyysisesti seurauksena.”

(Työntekijä 5)

Kaikkien työntekijöiden mielestä päiväkodissa esiintyi edellä mainitun kaltaista kiusaamista. Samalla tavalla kaikki olivat kuitenkin myös yhtä mieltä siinä, ettei

päiväkodissa esiinny jatkuvaa, toistuvasti yhteen lapsen kohdistuvaa vihamielistä käyttäytymistä, mikä on yleisesti käytetty kiusaamisen määritelmä.

”No kiusataan jos aatellaan, että se (kiusaaminen) on mielen pahottamista niin kyllähän sitä täällä tapahtuu, joo.” **(Työntekijä 1)**

tietysti semmosta nahinaa on päivittäin ja se kai siihen kuuluukin, siihen kun opetellaan sitä eloa toisten kanssa ja yhteisiä sääntöjä, mutta että sitten niihin kuitenkin puututaan, että se ei pääse niinku semmoseks pahanlaiseks se kiusaaminen. (Työntekijä 5)

Päiväkotikiusaaminen siis ainakin kyseessä olevassa päiväkodissa on eri tyyppistä esimerkiksi koulukiusaamiseen verrattuna. Sitä tapahtuu sekä päiväkodin lasten että aikuisten mielestä, mutta se on kertaluontoisempaa, toista loukkaavaa käytöstä pitkäaikaisen kiusanteon sijaan. Kyseessä voivat siis myös olla konfliktit varsinaisen kiusaamisen sijaan, sillä Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010a, 17) niitä voi olla vaikeaa erottaa toisistaan.

Työntekijät kuitenkin arvelivat päiväkodin isompien lasten, esikouluikäisten, olevan jo kykeneviä järjestelmällisempäänkin kiusaamiseen: eräs työntekijä mainitsi, että myös tämän tyyppistä, vakavampaa kiusaamista on päiväkodissa nähty, mutta erittäin harvoin.

”Sitte sekin on vähän sillä tavalla että kuka kokee niinku minkäkin asian kiusaamiseksi” **(Työntekijä 3)**

Työntekijöiden vastauksissa korostui myös kiusaamisen subjektiivisuus: lapsi saattaa kokea tullessa kiusatuksi, vaikka se ei aikuisen tai edes lapsen kiusaajan mielestä ole ollut kiusaamista. Tähän voi vaikuttaa esimerkiksi lapsen kehitystaso, sillä kuten lasten haastattelujen tutkimustulokset osoittivat, suuri osa lapsista käsittää kiusaamisen suoraan esimerkiksi fyysiseksi teoksi, kuten lyömiseksi. Näin ollen lapsi voi esimerkiksi kokea tullessa kiusatuksi, jos leikkitoveri on hermojensa menettämisen seurauksena vaikkapa tönäissyt häntä. Aikuisen mielestä puolestaan

kyse ei tällöin ole ollut varsinaisesti kiusaamisesta, vaan esimerkiksi huonosta käytöksestä kunnollisten itseilmaisun kykyjen puutteen vuoksi.

Työntekijät nimesivät hyvin samankaltaisia, konkreettisia kiusaamisenetelmiä kuin päiväkodin lapset:

”No siis ihan varmaan semmonen leikistä pois jättäminen, toisen haukkuminen, sit se toisen satuttaminen ihan fyysisesti...” (Työntekijä 2)

”Aika monesti kuulee sitä että ’jos sä et tee noin sä et pääse mun synttäreille’.
Sellasta, ja jotakin niinku tämmöstä pienimuotosta kiristystä -” (Työntekijä 3)

Myös eri kiusaamismuotojen – fyysisen, psyykkisen, ja sanallisen kiusaamisen – jakauma oli työntekijöiden vastauksissa samankaltainen kuin lasten vastauksissa. Aikuisten esimerkit kiusaamistavoista olivat suurilta osin fyysiseen ja sanalliseen kiusaamiseen luokiteltavia, mutta he myös mainitsivat lapsia enemmän psyykkisen kiusaamisen muotoja: suurimmaksi osaksi ne liittyivät leikki-ilanteisiin, kuten leikin ulkopuolelle jättämiseen, mutta esimerkiksi uhkailu kiusaamisen muotona mainittiin ensimmäistä kertaa.

Syntymäpäiväkutsujen yhteydessä esiintyvä vallankäyttö on myös Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010b, 5) tutkimuksen mukaan yleistä päiväkodeissa: lasta voidaan uhkailla kutsumatta jättämisellä tai kutsu voidaan perua kostoksi jostain teosta. Myös kaverisuhteen perumisella uhkaaminen (”sä et oo mun kaveri enää jos...”) on tyyppillistä päiväkodeissa esiintyvää manipulointia (Kirves & Stoor-Grenner 2010b, 5).

Vastauksista nousi esiin myös kiusaamistapojen ikäsidonnaisuus: vanhemmat lapset osaavat työntekijöiden mukaan ”vedellä oikeista naruista” ja tietoisesti ärsyttää kaveria, kun taas pienemmillä lapsilla kiusaaminen ilmenee enemmän esimerkiksi leikkikaverin lyömisenä tai tönimisenä. Myös Monks (2000) on Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010a, 20) mukaan todennut pienillä lapsilla olevan taipumusta käyttää enemmän suoria kuin epäsuoria kiusaamisen muotoja.

Työntekijät kokivat leikkitalanteiden olevan potentiaalisimpia kiusaamistilanteiden synnyttäjiä, samoin kuin tilanteiden, joissa aikuinen ei ole paikalla tai pysty koko ajan vahtimaan, kuten esimerkiksi ulkoilut. Nämä havainnot ovat yhtenäisiä paitsi lasten haastattelutulosten, myös aiempien tutkimusten (Kirves & Stoor-Grenner 2010a, 21) kanssa.

Myös työntekijöiden havainnot poikien ja tyttöjen välisten kiusaamistilanteiden eroista olivat hyvin yhtenäisiä aiempien tutkimusten, esimerkiksi Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010a, 37) laatiman, kanssa: pojat kiusasivat heidän mielestään fyysisemmin siinä, missä tytöt puolestaan psyykkisemmin esimerkiksi leikin ulkopuolelle jättämällä ja ”nurkan takana sipisemällä”.

Kiusaamistilanteiden rooleista puhuttaessa työntekijöiden mielipiteissä löytyi enemmän eroja. Osan mielestä kiusaamistilanteet olivat enemmänkin ”kahden kauppaa”, eli pelkästään kiusaajan ja kiusatun välisiä tilanteita. Näissä tapauksissa kyse voi olla myös konflikteista varsinaisten kiusaamistilanteiden sijasta.

Osa työntekijöistä puolestaan kertoi havainneensa myös muita rooleja, kuten kiusaajan apurin, vahvistajan ja puolustajan tilanteissa, joissa oli suurempi joukko lapsia. Eräät työntekijöistä nostivat esille myös kantelijan roolin:

”- et sit on ne, jotka ei oo mitenkään ite osallisia, mut tulee koko ajan kantelemaan, että ’nuo teki sitä tai tätä’, vaik se ei ite liittyis niinku siihen koko sotkuun millään lailla -” (Työntekijä 5)

Kantelija voisi ehkä olla yksi päiväkotikiusaamiseen liittyvistä rooleista, jota ei koulumaailmassa juuri esiinny. Syynä jatkuvaan kanteluun voi olla lapsen tarve saada aikuisen huomio, tai mahdollinen mielihyvä siitä, kun toisia rankaistetaan: lapsille tekemissäni haastatteluissa eräs lapsi esimerkiksi toivoi, ettei hänen kavereitaan kiusaamistilanteissa rankaistaisi niin paljon kuin niitä lapsia, joita hän ei mieltänyt kavereikseen: kavereille riittäisi puhuttelu siinä, missä ei-kaverit saisivat joutua jäähylle tai yksin leikkimään.

6.3.2 Kiusaamiseen puuttuminen ja sen ehkäisy

Työntekijöiden mielestä varsinaisen vakavan kiusaamisen voi erottaa tyypillisestä päiväkotikiusaamisesta tuntemalla päiväkodin lapset ja heidän luonteensa, jotta osaa erottaa, milloin on ”tosi kyseessä”:

”Kyllä se ainakin kun lapsia oppii tuntemaan, ni sen lapsen reaktiosta hyvin pian näkee, että onko siinä niinku jotakin vakavampaa siinä tilanteessa, vai onko se lapsi tietyllä tavalla itse siinä mukana, että se ei sitä ite myöskään nii vakavasti ota.”

(Työntekijä 6)

Myös lapsia ja heidän käytöstään havainnoimalla työntekijät kokevat saavansa selville, onko lapseen kohdistuva kiusaaminen vakavaa. Työntekijöiden mielestä vakava kiusaaminen voi aiheuttaa lapsien käytöksessä selkeitä muutoksia: lapsi voi esimerkiksi alkaa vetäytyä muiden seurasta tai vaikuttaa tavanomaista apeammalta. Usein vakavammissa kiusaamistilanteissa myös vanhemmat ottavat yhteyttä päiväkotiin, sillä yleensä tällöin aihe on tullut puheeksi lapsen kotonakin - lapsi jää miettimään ikäviä tilanteita pidemmäksi aikaa kuin tavallisesti:

”- jos se on tämmöstä normaalia päiväkotikiusaamista, ni sillohan se unohtuu niillä saman tien ku saadaan ne leikit taas rullaamaan, mutta jos se jää sitä mieltä painamaan, ni silloin siihen on niinku puututtava.” **(Työntekijä 2)**

*Semmonen fiilis niinku on näistä lapsista, että, et niin kauan kun sitä ääntä lähtee ni sit ei tarvii olla huolissaan, mut sitte jos alkaa olla joku semmonen vetäytyvä lapsi, että se ei niinku oikee... Et se vaan menee tuolla ja siitä ei niinku oikein saa mitään irti, ni enemmän mä niinku jotenki sen tunne-elämästä oon huolissaan, et miten se niinku kasvaa tuolla sisällä sitten se fiilis. **(Työntekijä 3)***

Kaikista selkeimmin työntekijöiden mielestä vakavamman kiusaamisen erottaa sen toistuvuudesta ja sen kohdistumisesta jatkuvasti samaan lapseen, mitkä ovatkin kiusaamista – ainakin koulukiusaamista – määrittäviä piirteitä.

Vaikka päiväkodissa ei ainakaan tällä hetkellä esiinny kiusaamista, mikä täyttäisi sen viralliset määritelmät, puuttuvat työntekijät kiusaamistapauksiin ja nahisteluihin päivittäin. Tärkein kiusaamiseen puuttumisen tapa päiväkodissa on työntekijöiden mielestä anteeksipyyntö. Työntekijät pitävät tärkeänä myös kaikkiin tilanteisiin puuttumista, niiden vakavasti ottamista ja tilanteiden selvittämistä keskustelemalla. Kiusaamisella päiväkodissa on työntekijöiden mukaan aina seurauksensa tilanteen vakavuudesta riippuen: lievissä tapauksissa edellä mainittu anteeksipyyntö ja keskustelu riittävät, hieman hankalammissa tilanteissa kiusaaja puolestaan voi joutua jäähyllä tai esimerkiksi yksin leikkimään. Vakavimmissa tilanteissa otetaan yhteys lapsen perheeseen ja keskustellaan asiasta kaikkien tilanteeseen liittyvien kesken.

Kiusaamista käsitellään päiväkodissa jonkin verran myös kiusaamistilanteiden ulkopuolella. Aihetta käsitellään päivittäin kaverisuhteiden kautta: lapsille opetetaan, että kaikki pitää ottaa mukaan leikkiin, eikä ketään saa jättää yksin. Kiusaamista sinänsä puolestaan käsitellään yleisellä tasolla - pienemmille lapsille asiaa voidaan konkretisoida esimerkiksi satujen, käsinukketeatterin tai kuvien avulla, kun taas isompien lasten kanssa asiasta pyritään jo keskustelemaan esimerkiksi tunteita apuna käyttäen:

”- käymällä niitä tunteita läpi ja tunteisiin vetoamalla, ja miltäs, mitä sä luulet miltä tosta toisesta tuntuu, et käännellä niitä asioita ja muuta.” **(Työntekijä 2)**

Työntekijöiden mielestä kiusaamista voi parhaiten ehkäistä juuri asioista keskustelemalla sekä omalla läsnäololla ja esimerkin näyttämällä. Suuressa päiväkodissa tämä ei ole käytännössä mahdollista, koska lapsia on niin paljon, joten muutkin keinot ovat tarpeen. Työntekijät painottivat sekä lasten että koko päiväkodin ryhmähengen kohotusta sekä kavereiden kanssa toimimisen opettelua jokapäiväisessä arjessa:

”- niitä semmosia hyviä asioita vahvistamalla lapsissa ja kehumalla, siis sillä tavalla että ne saa sillä aika paljon tunnustusta sit ne, jotka niinku on reiluja kavereita, ja ottaa leikkiin ja sillä tavalla -” **(Työntekijä 3)**

6.4 Kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma ja sen laatiminen

Kysyin työntekijöiden haastatteluiden lopussa myös heidän toiveitaan liittyen kiusaamisen ehkäisemistä tukevan suunnitelman toteuttamiseen. Työntekijät toivoivat lyhyttä ja ytimekästä, arjessa käytettävää lapsilähtöistä suunnitelmaa, jossa otettaisiin huomioon päiväkodin näkökulma ja lasten ikä- ja kehitystaso. Sisällöllisesti he toivoivat keinoja tunnekasvatukseen, toiminnallisia ideoita kiusaamisen käsittelyyn sekä tapoja purkaa lasten aggressiivisuutta johonkin muuhun kuin leikkikaverihin. Koska kaikki työntekijät olivat jo kokeneita ja heillä oli jo omat, vakiintuneet toimintatapansa, he toivoivat suunnitelmassa olevan enemmän ideoita kuin konkreettisia tapoja kiusaamiseen puuttumiseen.

Laadin työntekijöiden toivomusten pohjalta päiväkodille kiusaamisen ehkäisyä tukevan suunnitelman (liite 4). Käytin suunnitelmassa Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010a, 56) laatimaa, vastaavaan tarkoitukseen käytettävää pohjaa. Suunnitelman laadinnan apuna käytin päiväkodista keräämääni tutkimusaineistoa, erityisesti työntekijöiden haastatteluja, sillä Kirveksen ja Stoor-Grennerin (Mts. 55) suunnitelman laatiminen edellyttää päiväkodin henkilökunnan yhteisiä näkemyksiä esimerkiksi sen suhteen, mitä kiusaaminen päiväkodissa on ja miten sitä ehkäistään. Tämänkaltaiset tiedot suunnitelmaa varten sain toteuttamistani haastatteluista, mutta osan suunnitelmasta, kuten sen päätavoitteen asettamisen sekä lapsiryhmäkohtaisten suunnitelmien laatimisen jätin päiväkodin työntekijöiden täytettäväksi: työyhteisön ulkopuolisena en voi päättää tämänkaltaisia asioita työntekijöiden puolesta, vaan päiväkodin henkilöstön on itse ratkaistava, millaiset keinot olisivat tehokkaimpia tällä hetkellä hoidossa olevien lasten kanssa (Mts. 11). Suunnitelman käyttöönotto edellyttääkin Kirveksen ja Stoor-Grennerin (Mts. 55 – 57) mukaan päiväkodin työntekijöiden sitoutumista kiusaamista ehkäisevään työhön, yhteistä keskustelua aiheesta sekä tietoisuutta kiusaamisilmiöstä, minkä vuoksi liitin suunnitelmaan myös lasten haastatteluista saamaani tietoa päiväkodissa heidän mielestään tapahtuvasta kiusaamisesta.

Suunnitelman tueksi sekä sen käyttöönoton ja toteuttamisen helpottamiseksi kokosin suunnitelmapohjan loppuun lisäksi materiaalia sekä lapsille että aikuisille liittyen kiusaamiseen ja sitä sivuaviin aiheisiin, kuten tunteisiin ja erilaisuuden hyväksymiseen. Toivon, että suunnitelman alustava laatiminen kannustaisi päiväkotia ottamaan kiusaamisen ehkäisyn osaksi arkeaan: Christina Salmivallin (2003, 13) mukaan kiusaamisen käsittely arjessa on olennainen osa kiusaamisen vähentämistä, eikä esimerkiksi pelkkä lasten itsetunnon tai yhteishengen parantaminen aina riitä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää päiväkodin työntekijöiden ja lasten käsityksiä ja kokemuksia päiväkotikiusaamisesta ja siitä, miten sitä voi tunnistaa ja ehkäistä, sekä laatia päiväkodille kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma.

Saamieni tutkimustulosten perusteella voi päätellä, että tutkimuksessa päiväkodissa esiintyy kiusaamista – tätä väitettä tukevat sekä päiväkodin työntekijöiden että lasten mielipiteet. Suurin osa päiväkodin lapsista koki tullessaan joskus kiusatuksi tai oli nähnyt jotain toista lasta kiusattavan, mutta ainoastaan pieni osa lapsista tunnusti kiusanneensa toisia.

Kiusaaminen ilmeni päiväkodissa monin tavoin, mutta pääasiassa leikkitilanteiden yhteydessä tapahtuvina fyysisinä ja sanallisina tekoina. Päiväkodin työntekijöiden mukaan kiusaamistapaukset olivat yleensä yksittäisiä ja esimerkiksi lasten turhautumisesta johtuvia, eikä järjestelmällistä, samaan lapseen toistuvasti kohdistuvaa kiusaamista tällä hetkellä esiintynyt: työntekijöiden mielestä tällaista kiusaamista saattoi kuitenkin joskus harvoin esiintyä päiväkodin vanhempien lasten keskuudessa.

Koska kiusaamista todettiin esiintyvän päiväkodissa, mutta se ei täyttänyt yleensä käytettyä kiusaamisen määritelmää sen toistuvuudesta, jatkuvuudesta ja kohdistumisesta yhteen ja samaan lapseen, ei työntekijöiden mielestä voitu puhua

kiusaamisesta yleisesti päiväkodissa tapahtuvaa kiusaamista käsiteltäessä. Näin ollen haastatteluissa ja tutkimustuloksissa käsiteltiin *päiväkotikiusaamista* omana käsitteenään. *Päiväkotikiusaaminen* määrittyi haastattelujen perusteella erilaisiksi, päivittäin esiintyviksi kiusaamis-, konflikti- ja riitatilanteiksi, ja oikeastaan melko arkiseksi asiaksi päiväkodissa.

Työntekijöiden haastatteluvastausten perusteella varsinaisten kiusaamistilanteiden ja konfliktien erottaminen toisistaan oli välillä hankalaa. Kiusaamistilanteesta on kyse silloin, kun kiusaajan ja kiusatun välillä vallitsee vallan epätasapaino: tällaisiakin tilanteita esiintyi haastatteluvastausten perusteella päiväkodissa esimerkiksi uhkailun muodossa.

Kiusaamisen esiintymiseen vaikuttivat paljon lasten omat käsitykset siitä, mikä on kiusaamista: usein tilanteet, jotka eivät aikuisten mielestä olleet kiusaamista, saattoivat lasten omasta mielestä sitä olla. Vastaavasti jotkin tilanteet, joita lapsi ei ehkä mieltäisi kiusaamiseksi, olivat työntekijöiden mielestä kiusaamista: tästä hyvinä esimerkkeinä toimivat psyykkisen kiusaamisen muodot, kuten juuri uhkailu. Lasten haastatteluissa antamat esimerkit kiusaamisesta rajoittuivat usein selkeästi ”ilkeiksi” mielletäviin tekoihin, kuten lyömiseen ja lällättelyyn, eivätkä he tuoneet vastauksissaan psyykkisen kiusaamisen esimerkkejä esille yhtä paljon kuin työntekijät.

Tutkimuksen kannalta suureksi kysymykseksi nousee se, mitä kiusaaminen todella on, ja miten sen voi määritellä. Jos lapsi kokee, että häntä kiusataan, voiko aikuinen sanoa, että asia ei ole niin? Missä todella kulkee arkisten riita- ja konfliktitilanteiden ja kiusaamisen välinen raja?

Jouduin pohtimaan tutkimuksen luotettavuutta erityisesti sen kysymyksen osalta, jossa pyysin lapsia kertomaan, ovatko he itse kiusanneet muita. Omien havaintojeni mukaan on mahdollista, että kaikki lapset eivät vastanneet kysymykseen totuudenmukaisesti. Voi olla, että lapset olivat rehellisiä, mutta muiden vastausten perusteella kiusaamista kuitenkin esiintyy päiväkodissa, ja varsin harva myönsi kiusanneensa muita. En pyytänyt lapsia kertomaan kiusaajien nimiä, joten kiusaajia saattoi ollakin päiväkodissa vain muutama kappale, mutta mahdollista on myös se,

että lapset eivät uskaltaneet kertoa kiusanneensa muita. Tähän syynä voi olla halu antaa vastauksia, joita luulee haastattelijan odottavan, tai mahdollisen rangaistuksen pelko.

Tutkimusaineiston tulkinta edellyttää kuitenkin tutkijan objektiivisuutta: hän ei voi antaa omien mielipiteidensä vaikuttaa aineiston tulkintaan. Näin ollen en voi esittää asiasta johtopäätöksiä, ainoastaan arvailuja.

On vaikea sanoa, onko tutkimuksessa ilmi tullut jokapäiväinen, ”arkinen” päiväkotikiusaaminen uhka lapsen kehitykselle vai ainoastaan lapsellista hännämistä ja kiusantekoa, mikä erään haastatellun työntekijän mukaan ikään kuin kuuluu varhaislapsuuteen: lapset opettelevat yhä sosiaalisia normeja ja yhteiseloja muiden kanssa. Varhaislapsuus tavallaan onkin oikean ja väärän oppimisen aikaa, sillä silloin lasten moraalit kehittyvät. Konfliktit ja riidat kuuluvat tutkimusten mukaan lapsen kasvamiseen ja sosiaalisten taitojen opetteluun (Cacciatore 2010, 115). Oppiiko lapsi siis oikean ja väärän eron parhaiten ”kantapään kautta”, eli tekemällä virheen ja oppimalla siitä?

Vaikka päiväkotikiusaaminen voi äkkiseltään vaikuttaa harmittomalta ja juuri lapsen kehitykseen kuuluvalta, ohimenevältä vaiheelta, sen todellista vaikutusta lapsen kehitykseen voisi oikeastaan selvittää vain pitkäaikaistutkimuksella. Sellaisen puutteessa kiusaamiseen tulisi kuitenkin aina puuttua. Tutkimuksen mukaan kiusaamiseen puututaankin päiväkodissa lähes päivittäin, ja kaikki kiusaamistilanteet otetaan vakavasti. Useimmiten lapset itse tulevat kertomaan, jos ovat nähneet tai kokeneet kiusaamista. Työntekijät käsittelevät kiusaamistilanteita yksilöllisesti tilanteesta riippuen, mutta kiusaamisella on aina seurauksensa.

Jos päiväkotikiusaaminen määritellään osaksi päiväkodin arkea, voi tuntua vaikealta löytää keinoja sen ehkäisemiseen. Tutkimukseni mukaan työntekijät kokevat parhaiksi kiusaamisen ehkäisemisen keinoiksi oman läsnäolonsa ja havainnointinsa sekä kiusaamistilanteiden konkreettisen ehkäisyn esimerkiksi lasten leikkejä jakamalla lapsiryhmien ystävyys- ja voimasuhteet huomioiden. Nämä ovat yhtenäisiä tapoja Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2010a, 22) laatiman kiusaamisen ehkäisyn

suunnitelmassa mainittavien tapojen kanssa, mutta työntekijöiden olisi lisäksi tärkeää miettiä sekä päiväkodin asenteita, mutta myös omaa asennettaan suhteessa kiusaamiseen: omalla toiminnallaan voi vaikuttaa kiusaamisilmiöön (Mts. 10).

Kaiken kaikkiaan päiväkotikiusaamista voisi määritellä koulukiusaamisen esiasteeksi: päiväkodin työntekijöillä lienee opettajia paremmat mahdollisuudet havaita kiusaamista, ja päiväkotikäiset kiusatuiksi tulleet kertonevat koululaisia todennäköisemmin kiusaamisesta aikuiselle. Päiväkodeilla on siis hyvät mahdollisuudet vaikuttaa lasten käsityksiin kiusaamisesta ja kasvattaa heitä vastustamaan kiusaamista jo ennen kouluikää. Tämän vuoksi kiusaamista tulisi mielestäni käsitellä aika ajoin varhaiskasvatuksessa – oli kyse sitten päiväkodista, kerhosta tai perhepäivähoidosta.

Tutkitussa päiväkodissa kiusaamista käsiteltiin hieman kiusaamistilanteiden ulkopuolella esimerkiksi keskustelemalla tai asiaa esimerkiksi satujen avulla konkretisoiden. Asiaa käsiteltiin enemmän sivuavasti puhumalla ”hyvästä kaveruudesta”, eli kuinka muut tulisi ottaa huomioon, kuinka ketään ei saa jättää yksin ja niin edelleen. Tämä varmasti on varsinkin pienemmille lapsille sopivampi lähestymistapa, sillä kiusaamisen käsite on todennäköisesti heille hankala – tutkimustulosten mukaan se ei kaikille 5-7-vuotiaillekaan ollut täysin selvä.

Teoriaosuudessa käsittelin paljon seikkoja, jotka voivat olla osasyitä siihen, miksi lapsi kiusaa tai on kiusattu päiväkodissa. Vaikuttavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi lapsen ikätasoon liittyvät kehityksen piirteet, kuten egosentrisyys, jolloin lapsi ei vielä ajattele muiden etua vaan toimii omien halujensa ohjaamana, tai syy-seuraus-suhteiden kehittymättömyys, jolloin lapsi ei vielä ymmärrä tekojensa seurauksia. Syynä voivat olla myös lapsen persoonallisuuteen liittyvät ominaisuudet, kuten hänen temperamenttinsa tai aggressionsa tyyppi, tai hänen sosiaalinen käyttöksensä ylipäättään. Kiusattu lapsi voi myös olla ulkoisilta ominaisuuksiltaan muista eroava, jonka seurauksena kiusaaja ottaa hänet silmätikukseen.

Tässä tutkimuksessa ei tutkittu yhteyttä edellä mainittujen piirteiden ja sen välillä, oliko lapsi kiusattu vai ei. Mielestäni tätä olisi kiinnostavaa tutkia jatkossa, mutta

tämä vaatisi joko havainnointia tai isompien lapsien haastattelua: 5-7-vuotiaat lapset eivät esimerkiksi vielä osanneet kertoa tarkkoja syitä siihen, miksi kiusasivat muita.

Olisi myös kiinnostavaa tutkia, onko koulu- ja päiväkotikiusaamisen välillä yhteyttä, eli säilyvätkö lasten väliset voimasuhteet samanlaisina päiväkodista koulumaailmaan siirryttäessä. Kiusaavatko päiväkodissa toisia lapsia kiusanneet todennäköisesti myös kouluikäisinä? Joutuvatko päiväkodeissa kiusatut lapset myös koulumaailmassa helpommin kiusaajien hampaisiin?

Toinen mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe voisi olla päiväkodissa kiusaavien lasten kotiolot, joita ei tässä tutkimuksessa millään tavoin selvitetty. Esimerkiksi kiinnostava seikka olisi selvittää, onko kiusaajilla sisaruksia: olisiko sisarusten kanssa eläneillä lapsilla perheen ainoita lapsia paremmat taidot toimia vertaissuhteissa, koska he voisivat esimerkiksi olla tottuneita jakamaan tavaroitaan ainoita lapsia paremmin. Sisarusten väliset voimasuhteet voisivat varmaan keikauttaa tilanteen myös toisin päin: omaksuisiko sisarustensa alistamaksi joutunut lapsi kiusaajan aseman päiväkodissa?

LÄHTEET

Airola, L. 2012. Kiusaamiseen pitää puuttua jo päiväkodissa. Yle Uutiset. Viitattu 29.4.2013.

http://yle.fi/uutiset/kiusaamiseen_pitaa_puuttua_jo_paivakodissa/6260065

Anttila, R., Eronen, S., Kallio, M., Kanninen, K., Kauppinen, L., Paavilainen, P. & Salo, S. 2006. Persoona 2: Kehityspsykologia. 4., uudistettu painos. Helsinki: Edita Prima.

Cacciatore, R. 2010. Aggression portaat. Opetushallituksen opetusmateriaali kouluille. 2. painos. Sastamala: Vammalan Kirjapaino.

Erikson, E. 1982. Lapsuus ja yhteiskunta. 2., tarkistettu painos. Jyväskylä: K. J. Gummerus.

Haapanen, K. 2011. Olemalla läsnä: Lasten kiusaamisen ehkäiseminen ja siihen puuttuminen. Opinnäytetyö, Tampereen ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma. Viitattu 28.4.2013.

<http://publications.theseus.fi/handle/10024/37161>

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Hämeenlinna: Kariston kirjapaino.

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. 2012. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Viitattu 5.5.2013.

<http://www.uta.fi/tutkimus/etiikka/index/humtdklw20130213100450.pdf>

Keltinkangas-Järvinen, L. 2004. Temperamentti – ihmisen yksilöllisyys. Juva: WS Bookwell.

Ketola, K. & Lång, T. 2011. Kiusaamisen ehkäisy päiväkotikiinnityksessä. Opinnäytetyö, Satakunnan ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveystieteiden Porin yksikkö, sosiaalialan koulutusohjelma. Viitattu 28.4.2013.

<http://publications.theseus.fi/handle/10024/29003>

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa – Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin julkaisu. Helsinki: Fram. Viitattu 5.3.2013.

<http://www.mll.fi/julkaisut/verkkojulkaisut/paivakodeille>, Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Folkhälsanin julkaisu. Helsinki: Fram. Viitattu 5.3.2013. <http://www.mll.fi/julkaisut/verkkojulkaisut/paivakodeille>, Kiusaavatko pienetkin lapset?

L 14.6.2002/504. Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä. Finlex, oikeusministeriön oikeudellisen aineiston Internet-palvelu. Viitattu 2.5.2013. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020504>

L 19.1.1973/36. Laki lasten päivähoitosta. Finlex, oikeusministeriön oikeudellisen aineiston Internet-palvelu. Viitattu 2.5.2013. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>

Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. 2002. Toim. Laine, K. & Neitola, M. Suomen Kasvatustieteellinen Seura. Turku: Painosalama.

Lukijat kertovat: Lastani kiusataan päiväkodissa. Iltalehti 16.4.2010. Viitattu 10.3.2013. http://www.iltalehti.fi/perhe/2010041611486613_pr.shtml

Nurmi, J., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2008. Ihmisen psykologinen kehitys. 1.-3. p. WSOY Oppimateriaalit.

Näkökulmia kehityspsykologiaan. 1.-8. p. 2008. Toim. Lyytinen, P., Korhonen, M. & Lyytinen, H. Helsinki: WSOY.

Piaget, J. & Inhelder, B. 1977. Lapsen psykologia. Jyväskylä: K. J. Gummerus.

Rossi, J. 2013. Ihmisen psyykinen kehitys. Lukion psykologia 2 -kurssin muistiinpanot. Viitattu 8.3.2013. <http://personal.inet.fi/koti/rossi/ps2m.html>

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa: vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. PS-kustannus. Keuruu: Otavan Kirjapaino.

Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen. PS-kustannus. Juva: WS Bookwell.

Salmivalli, C. 2010. Koulukiusaamiseen puuttuminen. 2., uudistettu painos. PS-kustannus. Juva: WS Bookwell.

Salmivalli, C. 2003. Toimiva malli kiusaamisen vähentämiseen. Opetushallituksen Terve itsetunto –projektin loppuraportti. Viitattu 4.5.2013. http://www.oph.fi/download/48931_Terveitsetunto_loppuraportti1.pdf

Silfverberg, A. & Nikkanen, H. 2012. Enkeli-Elisan tarina herättää epäilyksiä. Helsingin Sanomat 7.7.2012. Viitattu 6.3.2013. <http://www.hs.fi/aihe/enkelielisa/>, Enkeli-Elisan tarina herättää epäilyksiä.

Takala, A. & Takala, M. 1988. Psykologinen kehitys lapsuusiässä. 3. painos. Porvoo: WSOY:n graafiset laitokset.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Helsinki: Stakes. Verkkojulkaisu.
<http://www.julkari.fi/handle/10024/77129>

YK. 1989. Yleissopimus lapsen oikeuksista. Verkkojulkaisu.
http://www.unicef.fi/Lapsen_oikeuksien_sopimus_koko

LIITTEET

Liite 1. Lupakysely lasten vanhemmille

Hei xxxxxxxxxxxx ja xxxxxxxxxxxx vanhemmat!

Olen Laura Minkkinen, 23-vuotias sosionomiopiskelija Jyväskylän ammattikorkeakoulusta. Monien teidän kanssa olemme saattaneet jo törmätäkin - seikkailen xxxxxxxxxxxx:n henkilökunnan matkassa 11.3. - 12.4.2013 välisenä aikana tehden syventävää harjoitteluani JAMK:iin. Olen opinnoissani suuntautunut varhaiskasvatukseen ja sosiaalipedagogiikkaan, ja minun olisi tarkoitus valmistua tänä keväänä.

Teen xxxxxxxxxxxx:ssa myös tutkimusta **opinnäytetyöhöni**, jonka aiheena on **kiusaaminen päiväkodissa**. Tavoitteenani on lisätä tietämystä päiväkotikiusaamisesta sekä löytää keinoja sen ennaltaehkäisemiseen. Tutkimuksessani tahtoisin haastatella päiväkodin hieman vanhempia (5-6-vuotiaita) lapsia heidän omista, kiusaamiseen liittyvistä kokemuksistaan ja käsityksistään. Haastattelut toteutetaan **viikolla 15 (8. -12.4.)**. Lasten anonymiteetti tullaan säilyttämään tutkimuksen aikana sekä lopullisessa opinnäytetyössä, ainoastaan **lasten iät ja sukupuolet tulevat ilmi**.

Haluaisinkin siis pyytää lupaa haastatella lastanne tutkimukseeni. Jos lapsenne voi osallistua, täyttäkää alla oleva lappu ja palauttakaa se xxxxxxxxxxxx henkilökunnalle mielellään **maanantaihin 8.4. mennessä**. Jos teillä herää aiheeseen liittyviä kysymyksiä, sähköpostia saa lähettää osoitteeseen xxxxxxxxxxxxxxxxx.

Kiitos kovasti avustanne ja hyvää kevättä ☺

Toivottaa
Laura Minkkinen

Lupalomake – opinnäytetyö kiusaamisesta päiväkodissa

Lastani saa haastatella opinnäytetyötä varten

Lapsen nimi: _____

Lapsen ryhmä päiväkodissa (ympyröi): ***** / *****

Huoltajan allekirjoitus

Liite 2. Lasten haastattelun lomakepohja

LASTEN HAASTATTELU

- Lapsen sukupuoli: tyttö / poika
- Kuinka vanha olet?

Kiusaaminen päiväkodissa

- Mitä kiusaaminen tarkoittaa?

- Onko sinua kiusattu päiväkodissa? kyllä / ei

Miten?

Missä tilanteissa?

Miltä kiusaaminen tuntui?

Miksi se tuntui siltä?

- Oletko itse kiusannut muita? kyllä / ei
- Miten?

Missä tilanteissa?

Miksi?

- Oletko nähnyt muita lapsia kiusattavan? kyllä / ei

Kuka kiusasi? (tyttö / poika)

Miten?

Kiusaamisen ehkäisy

- Miten kiusaamista voitaisiin estää?

- Mitä teet jos näet/koet kiusaamista?

- Huomaavatko aikuiset kiusaamistilanteita? kyllä / ei

Puuttuvatko aikuiset kiusaamiseen? kyllä / ei

Miten aikuiset puuttuvat kiusaamiseen?

Miten aikuisten pitäisi puuttua kiusaamiseen?

Liite 3. Työntekijöiden haastattelun pohja

AIKUISTEN HAASTATTELUT

- Millä ammattinimikkeellä työskentelet päiväkodissa? Missä lapsiryhmässä?

Kiusaaminen päiväkodissa:

- Mitä kiusaaminen on?
- Kiusataanko päiväkodissa?
 - Miten kiusaaminen ilmenee?
 - Missä tilanteissa kiusataan?
- Mitä eroa tyttöjen ja poikien kiusaamisessa on?
- Millaisia rooleja kiusaamistilanteissa on havaittavissa rooleja kiusatun ja kiusaajan lisäksi (kiusaajan apuri, vahvistaja, puolustaja, ulkopuolinen)?

Kiusaamisen ehkäisy:

- Miten kiusaamisen erottaa kiusoittelemasta/hännämisestä?
- Miten puutut kiusaamiseen? Onko päiväkodilla yleistä toimintaperiaatetta?
- Käsitelläänkö päiväkodin lasten kanssa kiusaamisesta?
 - Miten kiusaamista käsitellään päiväkodissa?
- Miten kiusaamista voi ehkäistä?
- Mitä tekijöitä kiusaamisen ehkäisemisen suunnitelmassa tulisi ottaa huomioon?

Liite 4. Päiväkodille laadittu kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma

Kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma

Suunnitelma on laadittu xxxxxxxxxn päiväkodille kiusaamista ja sen ehkäisyä tutkivan opinnäytetyön yhteydessä. Työn pohjana on käytetty Laura Kirveksen ja Maria Stoor-Grennerin Mannerheimin Lastensuojeluliitolle laatimaa materiaalia kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa sekä xxxxxxxxxn päiväkodin henkilökunnalle ja lapsille huhtikuussa 2013 tehtyjä haastatteluja. Haastatteluissa selvitettiin päiväkodin työntekijöiden ja lasten käsityksiä ja kokemuksia päiväkotikiusaamisesta ja siitä, miten sitä voi tunnistaa ja ehkäistä. Haastatteluun osallistui 14 päiväkodin 5-7-vuotiaista lasta sekä kuusi työntekijää.

Kiusaamisen ehkäisyä tukeva suunnitelma on tarkoitettu päiväkodin täydennettäväksi ja käytettäväksi osana päiväkodin arkea.

Miksi käyttää kiusaamisen ehkäisyä tukevaa suunnitelmaa?

- Lapsella on oikeus turvalliseen päivähoitoon
 - ➔ YK:n Lapsen oikeuksien sopimus, 19. artikla: ”Lasta on suojeltava kaikelta väkivallalta, välinpitämättömältä kohtelulta ja hyväksikäytöltä”
 - ➔ Laki lasten päivähoitosta (1973/36): ”Päivähoidon tulee terveydellisiltä ja muilta olosuhteiltaan olla lapselle ja lapsen hoidolle ja kasvatukselle sopiva”
 - ➔ Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) määritelty varhaiskasvatuksen arvopohja: esim. lapsella on oikeus turvallisiin ihmissuhteisiin ja turvattuun ympäristöön
- Nostetaan esiin tietoisuutta kiusaamisilmiöstä
- Vaikutetaan ennaltaehkäisevästi kiusaamiseen liittyviin asenteisiin
 - ➔ johdonmukainen työ on tuloksellisempaa
- Jäntevöitetään vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä

Päiväkodin näkemyksiä kiusaamisesta

- Kiusaaminen on toimintaa, jonka seurauksena jollekulle tulee paha mieli
- Kiusaaminen voi olla fyysistä (esim. lyöminen, potkiminen), sanallista (esim. lällättely, nimittely) tai psyykkistä (esim. uhkailu, leikin ulkopuolelle jättäminen)
- Pojilla kiusaaminen ilmenee enemmän fyysisinä konflikteina, kun taas tytöt kiusaavat toisiaan enemmän psyykkisesti
- Kiusaamista ilmenee usein leikkihetkissä, ulkoilussa ja muissa tilanteissa, joissa aikuinen ei ole läsnä

- Kaikki lasten väliset konfliktit eivät ole kiusaamista; kiusaamisen tunnistaa sen toistuvuudesta, jatkuvuudesta ja sen kohdistumisesta yhteen ja samaan lapseen
- Kiusaamistilanteet jäävät kiusatun lapsen mieleen pidemmäksi aikaa ja hän puhuu niistä esimerkiksi kotona
- Lapset saattavat käsittää yksittäisen teon, esimerkiksi tönäisyn, kiusaamiseksi, vaikka se ei sitä todellisuudessa ole: lapsen ikätaso vaikuttaa hänen kykyynsä ymmärtää kiusaamisen käsitettä
- Kiusaamiseen olisi tärkeää puuttua jo päiväkodissa ennaltaehkäisevästi, jotta se ei seuraisi lapsia kouluikään, ja jotta he osaisivat vastustaa kiusaamista
-
-
-
-
-

Päiväkodin oma tavoite kiusaamisen ehkäisylle (Päiväkodin henkilökunta täyttää)

”Tavoitteen määrittäminen edellyttää päiväkodin yhteistä arvokeskustelua. On tärkeää, että koko henkilökunta ymmärtää ja on tietoinen kiusaamisilmioistä ja sitoutuu kiusaamista ehkäisevään työhön.”

Päiväkodin keinot kiusaamisen ehkäisyyn

- Aikuisen läsnäolo: lapsen kuuleminen ja kuunteleminen
- Lasten havainnointi esimerkiksi leikki-tilanteissa
- Lasten ja heidän luonteidensa tunteminen
- Lasten tunnekasvatus: lasten tunteisiin vetoaminen ja tunteiden peilaaminen (“miltä sinusta tuntuisi, jos...”)
- Lasten leikkien jakaminen ryhmän kaveri- ja voimasuhteet huomioon ottaen
→ kaikkien kanssa toimeen tuleminen opettelu: leikkikavereiden vaihtelu
- Lapsen hyvien puolien vahvistaminen; hyvän käytöksen kehuminen
- Rohkaistaan lapsia kertomaan kiusaamistilanteista
- Toiminnalliset tavat: kiusaamisen käsittely leikkien, pelien, kirjojen ym. kautta
- Erilaisuuden hyväksymisen opetteleminen
- Aikuisen näyttää esimerkkiä omalla käyttäytymisellään
-

-
-

Kiusaamiseen puuttumisen keinot

- Kiusaamiseen puututaan heti
- Kaikki tilanteet otetaan vakavasti
- Tilanne selvitetään niin, että kaikki osapuolet tulevat kuulluksi
- Kiusaamisella on aina seuraus tilanteesta ja lapsesta riippuen:
 - ➔ kiusanneen lapsen kanssa keskustelu, puhuttelu
 - ➔ jäähyllä tai yksin leikkimään joutuminen
 - ➔ vanhempien kanssa keskustelu
- Kunnollinen anteeksipyyntö on tärkeä
-
-
-
-

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman arviointi (Päiväkoti täyttää)

”Miten koko päiväkodin kiusaamisen vastaista työtä ja suunnitelmaa arvioidaan, kuka sitä arvioi ja milloin. On myös tärkeä sopia siitä, miten kiusaamistilanteiden dokumentointi tapahtuu. Tähän kohtaan kirjataan myös suunnitelmasta tiedottaminen sekä uusien työntekijöiden perehdyttäminen.”

- Esimerkiksi vuosittainen arviointi toimintakauden alussa ja/tai tarpeen tullen

Ryhmäkohtainen suunnitelma (Päiväkoti täyttää)

”Ryhmäkohtaiseen suunnitelmaan kirjataan ne konkreettiset ehkäisyn ja puuttumisen keinot, jotka toimivat parhaiten tässä ryhmässä ja tämän ryhmän jäsenten kanssa ottaen huomioon niin koko lapsiryhmän ominaisuudet kuin lasten yksilölliset piirteet.”

- Esimerkiksi suunnitelman painottaminen esikouluikäisiin lapsiin kiusaamisen vastaisen asenteen luomiseksi ennen kouluikää

Lasten haastatteluista saatua tietoa

- Lähes kaikki (12/14) haastatellut lapset kokivat tulleen kiusatuksi päiväkodissa edes joskus (huom. lapsen oma käsitys kiusaamisesta!)
- Lähes kaikki (12/14) lapsista oli nähnyt muita lapsia kiusattavan
- Kolme lapsista kertoi kiusanneensa muita, 4 lasta oli kiusannut muita joskus
- Lapset mainitsivat kiusaamistavoiksi esimerkiksi leikin häiritsemisen, hännäämisen ja monet fyysiset teot (esim. lyöminen), mutta eivät juurikaan psyykkisen kiusaamisen esimerkkejä
 - ➔ lapset eivät välttämättä tunnista psyykkistä kiusaamista, esim. uhkailua, tai sitä ei juuri esiinny päiväkodissa
- Useimmissa mainituissa tilanteissa kiusaajana oli lasten mielestä ollut poika
 - ➔ poikien fyysisemmät kiusaamistavat saattavat olla lasten mielestä selkeämpiä esimerkkejä kiusaamisesta siinä missä tyttöjen tavat kiusata ovat yleensä ”piilevämpiä”
- Suurin osa (10/14) lapsista tulee tai tulisi kertomaan kiusaamisesta päiväkodissa aikuiselle
- Useiden lasten mielestä aikuiset huomaavat, jos lasta kiusataan päiväkodissa (”kyllä” vastanneita 7, ”joskus” 5, ”ei” 1)
- Lähes kaikkien lasten mielestä aikuiset puuttuvat kiusaamiseen päiväkodissa (”kyllä” vastanneita 10, ”joskus” 3, ”ei” 1)
- Lasten mielestä aikuisten tavat puuttua kiusaamiseen (esim. kiusaajan joutuminen jäähylle tai yksin leikkimään) ovat hyviä

Lisämateriaalia

Materiaalia lasten kanssa käsiteltäväksi

(tekijän nimi, kirjan nimi, kirjan teema)

Andersen, Hans Christian: **Ruma ankanpoikanen**: erilaisuus, kiusaaminen

- Bergström, Gunilla: **Mikko Mallikas -kirjat**, esim. *Mikko Mallikas on rohkea*, *Tappelupukari Mikko Mallikas*, *Mikko Mallikas punoo juonia*: kiusaaminen, erilaisuus, rohkeus, anteeksipyyntö
- Brandon, Taylor: **Possu, joka halusi pysyä puhtaana**: erilaisuus, kiusaaminen
- Braun, Gisela: **Suuri ei ja pieni ei**: rohkeus
- Corderoy, Tracey: **Pieni valkoinen pöllö**: erilaisuus
- Dunbar, Polly: **Nuuni haukkaa**: kiusaaminen, anteeksipyyntö
- Furman, Ben: **Elina kesyttää tiikerin**: tunteet, aggressio
- Giusti, Katuscia: **Dino-tarinoita: kohteliaisuus, kuuliaisuus, anteeksianto**
- Güettler, Kalle: **Ei! sano pieni hirviö**: kiusaaminen, rohkeus
- Harjanne, Maikki: **Santtu kiusaa**: kiusaaminen
- Kanto, Anneli: **Veera Virtanen ja esikoulu**: kiusaaminen
- Knutsson, Gösta: **Pekka Töpöhäntä -kirjat**: kiusaaminen, erilaisuus, rohkeus
- Lemmetty, Jukka: **Illi ja langaton puhelin**: kiusaaminen, ystävyys
- Lindenbaum, Pija: **Henna hiipii piiloon**: kiusaaminen, erilaisuus
- McAllister, Angela: **Hyi! Eihän tuo ole hirviö!**: erilaisuus
- Meserve, Jessica: **Kuuleeko minua kukaan?**: yksinäisyys, erilaisuus
- Pfister, Marcus: **Sateenkaarikala**: yksinäisyys, erilaisuus
- Reynolds, Alison: **Teemu on reilu**: anteeksipyyntö
- Rieckhoff, Sibylle: **Miten olisi anteeksi!**: anteeksipyyntö
- Schopf, Sylvia: **Ollaanko kuitenkin kavereita?**: kiusaaminen
- Smallman, Steve: **Kuka pelkää isoa pahaa pupua?**: kiusaaminen
- Vettenterä, Minttu: **Miten mörkö kesytetään?**: pelot, tunteet
- Zöller, Elisabeth: **Ninni uskaltaa!**: kiusaaminen, rohkeus

Materiaalia aikuisille

Askeleittain

<http://www.askeleittain.fi>

Askeleittain on sosiaalista kehitystä ja tunnetaitoja tukeva opetusohjelma, joka opettaa empatiataitoja ja tunteiden säätelyä. Ohjelmasta järjestetään koulutuksia ja opetusmateriaalia on mahdollisuus ostaa internet-sivulta.

Cacciatore, Raisa: Aggression portaat – opetusmateriaali kouluille. 2010.

Kirja on opetusmateriaali kouluille, mutta sitä voi hyödyntää myös varhaiskasvatuksessa. Se sisältää tietoa aggressiosta ja muista tunteista, sekä aggression esiintymismuodoista eri ikävaiheissa vauvaiästä aikuisuuteen. Tieto-osuuden lisäksi kirjasta löytyy käytännön materiaalia sekä CD oppitunteja varten. Cacciatore ehdottaa aggression käsittelykeinoksi pienen lasten kanssa tunteen kuvaamista ”omana villipetona”, joka saattaa suuttua aivan yllättäen – omaa petoa voi kuitenkin oppia hallitsemaan ja kesyttämään, ja kirja antaa siihen hyviä toiminnallisia vinkkejä. Materiaali sopii mielestäni hyvin sekä helposti aggressiivisesti käyttäytyvien lasten että ujojen, syrjäänvetäytyvien lasten kanssa käytettäväksi.

Kirves, Laura & Stoor-Grenner, Maria: Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa.

<http://www.mll.fi/julkaisut/verkkojulkaisut/paivakodeille>

Kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatimisen apuna käytetty materiaali, jossa paljon muutakin hyödyllistä tietoa aiheeseen liityen.

Kirves, Laura & Stoor-Grenner, Maria: Kiusaavatko pienetkin lapset?

<http://www.mll.fi/julkaisut/verkkojulkaisut/paivakodeille>

Tietoa kiusaamisesta päiväkodeissa.

KiVa Koulu

<http://www.kivakoulu.fi>

KiVa Koulu on kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma, jota käyttää jo noin 90 % Suomen perusopetuksesta vastaavista kouluista.

Sisältää esimerkiksi hyvää vanhemmille annettavaa tietoa kiusaamisen käsittelystä kotona.

Nassikkapaini

<http://www.nuorisuomi.fi> > haku > ”nassikkapaini” > Nassikkapaini -kouluttajaohjeet

<http://www.nassikkapaini.fi>

”Nassikkapaini on turvallinen tapa harjoittaa liikuntaa ja oppia olemaan toisen lähellä luonnollisella tavalla. Nassikkapaini kehittää hyvin liikunnallisia ja sosiaalisia taitoja.

Se sopii sekä tytöille että pojille. Sopiva ikä nassikkapainin aloittamiseen on 5–6 vuotta”.

Salmivalli, Christina: teokset Koulukiusaamiseen puuttuminen & Kaverien kanssa: vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys

Salmivallin kirjat pohjautuvat koulumaailmaan ja koulukiusaamisen käsittelyyn, mutta sovellettuina antavat hyviä toimintamalleja ja tietoa kiusaamiseen puuttumisesta ja sen ehkäisystä.

Skidikantti

<http://www.skidikantti.com>

Skidikantti on Aila Juvosen kehittämä elämänhallintaa ja jämäkkyyttä tukeva ohjelma. Aiheesta järjestetään säännöllisesti kursseja, ja siitä on tehty tutkimuksia ja kirjoja.